הלכה · משנה תורה · מפרשים · אבן האזל · ספר זמנים

אבן האזל על משנה תורה, הלכות חמץ ומצה

הרב איסר זלמן מלצר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אבן האזל על משנה תורה, הלכות חמץ ומצה

הרב איסר זלמן מלצר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אבן-האזל-על-משנה-תורה-הלכות-חמץ-ומצה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ב 4
הלכה ה 7
הלכה ו 8
הלכה ז 8
פרק ב 11
הלכה א 11
הלכה י 14
הלכה יז 18
פרק ד 19
הלכה ב 19
הלכה ה 23
הלכה ח 23
פרק ו 24
הלכה ה 24

פרק א

הלכה א

כל האוכל כזית חמץ בפסח מתחילת ליל חמשה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן במזיד חייב כרת שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה בשוגג חייב קרבן חטאת קבועה אחד האוכל ואחד הממחה ושותה.

ואחד הממחה ושותה, הלח"מ הביא ד' הגמ' בחולין דמרבה לה מדכתיב נפש לרבות את השותה, והרמב"ם בפ"ג מהל' שאה"ט כתב או שהמחה את החלב באור וגמעו הרי זה טמא כאוכל מבשרם שהשותה בכלל אוכל ומשמע דהוא משום דבעלמא אמרי' שתיה בכלל אכילה כדאמר בשבועות דף כ"ג, וא"כ הוא קשה דטעמא דגמ' לאו הכי הוא אלא משום דכתיב נפש, עכ"ד הלח"מ. ונ. ב. יש לומר דכל שאלת הגמ' שם הוא אם משקין ביוצא כמותן כדמוכח אח"כ דמביא מבכורים וקרא דנפש רק לגלויי דמשקין היוצא כמותן וכמש"כ התוס' בנדה דף ל"ב אבל עיקר למוד דשתי' הוא כמו אכילה סגי במה דידעינן בכל דוכתא דשתיה בכלל אכילה ואף דגם בלאו קרא דילפינן בשבועות דשתיה בכלל אכילה סגי לן קרא דנפש דעכ"פ איכא קרא לרבות השותה מ"מ עכשיו דאיכא קרא דנפש לגלויי דמשקין היוצא כמותן הביא הרמב"ם על דין דשותה כאוכל דין הפשוט בכל דוכתא דשתי' בכלל אכילה. ועיין בתשו' הגרעק"א סי' ק"צ, ובזה מיושב קו' המל"מ וא"צ לומר דשיעורו בפרוטה.

הלכה ב

החמץ בפסח אסור בהנייה שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה, והמניח חמץ ברשותו בפסח אע"פ שלא אכלו עובר בשני לאוין שנאמר לא יראה לך שאור בכל גבולך, ונאמר שאור לא ימצא בבתיכם, ואיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמיצין אחד הוא.

השגת הראב"ד ואיסור החמץ וכו' כתב הראב"ד ז"ל דוקא לשיעוריהן אבל לענין ביעור ולענין אכילה יש הפרש ביניהם שהחמץ אם נפסל מאכילת כלב אין זקוק לבער והשאור אע"פ שהוא נפסל חייב לבער לפי שהוא ראוי לשחקו ולחמץ בו כמה עיסות אלא א"כ יחדו לישיבה וטח פניו בטיט, ומה ששנו בתוספתא הפת שעיפשה חייב לבער מפני שהוא ראוי לשחקה וכו' בפת של שאור קאמר דאי בחמץ לא היה צריך לזה הטעם עכ"ל.

לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה, הנה מה דפסק הרמב"ם כדחזקיה אף דבפ"ח ממאכלות אסורות ובפ"ב משחיטה פסק כר' אבהו דכל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל

אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, ביארנו לקמן בהלכה ז' עיי"ש.

ומש"כ הרמב"ם ואיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמיצין אחד הוא, חולק הראב"ד וסובר דבשאור דוקא אמרינן ביה סברא דהוא ראוי לחמע בו כמה עיסות ולהכי חייב לבער אפי' נפסל מאכילת כלב, והביאו לזה ראיה מדברי התוספתא שהביא הסמ"ג מאימתי קרוי שאור משיפסל לאכול לכלב, אכן הר"ן בהלכות פ' אלו עוברין כתב דטעמא דפת דאם ראוי לאכילת כלב חייב לבער אף שנפסל מאכילת אדם ובנבילה כל שאינה ראויה לאדם אינה קרויה נבילה דהוא משום שהוא ראוי לחמע בו כמה עיסות דהא שאור לא חזי לאכילה ואפ"ה אסריה רחמנא מהאי טעמא, דלא כהראב"ד אלא דאף בפת שייך סברא דראוי לחמע בו, ובאמת יקשה על הראב"ד קושיית הר"ן דמ"ש חמץ מנבלה, והיה אפשר דזה אינו אלא דין דחייב לבער דכיון דעכ"פ שם אוכל עליו לענין ביעור, אבל לענין דין אכילה באמת אינו חייב משיפסל מאכילת אדם.

אמנם מה דכתב הראב"ד דדין דמהני הואיל וראוי לחמע בו הוא לענין שאור ובנפסל מאכילת כלב לכאורה מקורו הוא מדברי התוספתא דשאור הוא משיפסל מלאכול לכלב, ולפי"ז יהיה מוכח משם דגם אם אוכל שאור שעפשה חייב אפילו אם נפסל מאכילת כלב, אכן הכ"מ כתב דגם הראב"ד מודה לענין אכילה דאינו חייב על שאור ולא חלוק שאור מחמץ אלא לענין ביעור, וא"כ אם מקורו הוא מדברי התוספתא א"כ ע"כ גם לענין אכילה חייב על השאור דהא חייבין על אכילת שאור כדמוכח בביצה דף ז' ע"ב ולכן ע"כ צריך לומר דחריפותו של שאור אינו פוטר כיון דאם יערבו השאור בעיסה שלא נתחמצה יהי' אפשר לאוכלה לא פקע שם אוכל מינה וכמו כותח הבבלי ורק דאם לא יהי' כזית בכדי אכילת פרס היה פטור אבל אם יהי' בכא"פ שפיר חייב, ועל כן צריך לומר דמה דמחלק הראב"ד משאור לחמץ לענין הואיל וראוי לחמע בה כמה עיסות אחרות הוא ממה שדחקו הברייתות דפרק אלו עוברין (דף מ"ה ע"ב) דבחדא תניא זקוק לבער הואיל וראוי לחמע בו ובחדא משמע דבנפסל מאכילת כלב אין זקוק לבער ומפרש דברייתא קמייתא נמי בנפסל מלאכול לכלב משום דאם לא נפסל מאכילת כלב סובר פשוט דלא היה צריך לזה הטעם והיינו דבלא טעמא דראוי לחמע בו כמה עיסות צריך לבער כיון דאיכא עלה שם אוכל ולכן מוכיח מזה דע"כ הואיל וראוי לחמע בו כמה עיסות מהני אפילו בהיכי דנפסל מאכילת כלב, אלא דצריך ליישב דמנ"ל לחלק בין דין ביעור לאכילה דלענין ביעור יהיה מהני הא דראוי לחמע בה ולענין אכילה לא יהיה מהני.

ונראה דכיון דעיקר שאור הוא לענין ראוי לחמע בה, ולכן אף דלענין אכילה אם פקע שם אוכל מינה מסתבר דלא מהני ראוי לחמע בה דהא אין זה דבר אכילה ובשלמא אם

אינו ראוי לאכילה מצד חריפותו לא פקע בשביל זה שם אוכל מינה וכמש"כ למעלה אבל בעפשה א"כ אינו אוכל מצד עצמו ומה דאפשר לערבו ולבטל העיפוש בזה לא יתוסף עליה שם אוכל, אבל לענין דין ביעור כיון דעיקר שם שאור לענין ראוי לחמע בה א"כ לא איכפת לן אם פקע שם אוכל מינה עכ"פ נמצא דהראב"ד סובר דהא דראוי לחמע בה מהני גם לענין נפסל מאכילת כלב, וע"כ דפת אינו ראוי לחמע בה ולענין נפסל מאכילת אדם לא היה צריך להך טעמא וכנ"ל.

והנה לקמן בפ"ד הל' י"א כתב הרמב"ם הפת עצמה שעפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמא שנסרחה אינו צריך לבער והשיג הראב"ד בירושלמי מפרש בשנסרחה ולבסוף נתחמצה וכתב המ"מ ואפשר דמלוגמא שנסרחה אינה ראויה אף לכלב ולכן סתם הרמב"ם, אבל באמת אינו מוכרח דהרמב"ם לא התנה בזה שיהא נפסל מאכילת כלב, אכן לפמש"כ אפשר לומר דאם הרמב"ם סובר כהר"ן דהא דצריך לבער חמץ בנפסלה מאכילת אדם הוא משום דראוי לחמע בה א"כ שפיר יש לומר דמלוגמא אינו ראוי לחמע ולכן גם בנפסלה מלאכול לאדם גם כן אינו צריך לבער ודלא כהמ"מ שהעמיד בנפסל מלאכול לכלב, אכן הראב"ד לשיטתו דסובר דבנפסל מאכילת אדם אינו צריך להאי טעמא דמשום דראוי לחמע בה שפיר השיג דזהו ע"כ בנסרחה ולבסוף נתחמצה.

ב) **ומש"כ** הרמב"ם המניח חמץ ברשותו עובר בשני לאוין משום לא יראה ולא ימצא, הקשה הכ"מ דהא הרמב"ם כתב בספר המצות שורש ט' דשני לאוין מענין אחד אינם נמנים אלא אחד וכן אין לוקין אלא על אחד, וכתב ע"ז הכ"מ דלא יראה משמע אלא בנראה לעיניים אבל על טמון אינו עובר בבל יראה ומש"כ הרמב"ם עובר לא יראה ולא ימצא היינו דבאינו טמון עובר על שניהם אבל בטמון אינו עובר אלא על לא ימצא, אכן באמת מלשון הרמב"ם בפ"ד שם מוכח להדיא דגם על טמון עובר על שניהם ועוד דהרמב"ם במצות ל"ת ר' ור"א שהביא הכ"מ שכן משמע שם כתב להדיא להיפוך דמתחלה כתב על טמון עובר בלא ימצא ואח"כ כתב דבפסחים מבואר שעוברים על האמור של זה בזה.

ע"כ נראה דבאמת עובר על שניהם ומ"מ לא קשה דכיון דהרמב"ם כתב להדיא בשורש ט' שם דהיכי דבלאו השני יש תוספת ענין חשיבי שני לאווין וה"נ יש תוספת ענין בלאו דלא ימצא ואף דאח"כ למדין לא יראה מלא ימצא אבל עכ"פ לאו דלא ימצא הוא לאו של מלקות ולא לתוספת אזהרה כמש"כ הרמב"ם, ומזה אני תמה על הרמב"ן שהשיג שם על הרמב"ם מהא דגבי רחיים ורכב סבר אביי דלוקה שלש אף דהוא ענין אחד אבל באמת לא קשה כלל דהא שם איכא תוספת ענין דהא לוקה מכי נפש הוא חובל על שאר כלים,

אלא דיש להקשות מהא דנא ומבושל דמשמע בגמ' בב"מ דף קט"ו ע"ב דליכא שאר דברים וכן כתבו שם בתוס' והשיגו על רש"י דכתב דלוקין על חמי טבריה אכן הרא"ש בשיטה מקובצת ביאר שם דברי הגמ' ומיושב כדברי רש"י עיי"ש, אמנם הרמב"ם בפ' י"ט מה' סנהדרין הל"ד מנה רק לאו אחד למקיים חמץ בפסח, וצ"ע.

הלכה ה

חמץ שנתערב בדבר אחר תוך הפסח בין במינו בין שלא במינו הרי זה אוסר בכל שהוא, וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אף על פי שהוא אסור בהנאה אם נתערב בין במינו בין שלא במינו הרי זה מותר לאכלו אחר הפסח, שלא קנסו ואסרו אלא בחמץ עצמו אבל התערובת מותר באכילה לאחר הפסח.

חמץ שנתערב הכ"מ כתב ומה שרצה ה"ה לומר דלהרמב"ם אפילו נתערב מתחילת השנה משהו אסור בפסח נ"ל שלא מן השם הוא דלעולם בזמנו דקאמר רבא לא קאי אלא בתוך הפסח כמש"כ אבל נתערב מי' שעות ולמעלה בטל בס' מיהו היינו לאוכלו קודם הפסח אבל לענין אכילתו בתוך הפסח ואפי' נתערב מתחלת השנה ס"ל דחוזר וניעור וכמ"ש בספ"ד וכו' ודברי הרב המגיד נ"ל לבארם דסובר דלהרמב"ם בזמנו דקאמר אזמן אכילתו קאי ולא אזמן תערובתו דאפילו נתערב מתחלת השנה חוזר וניעור, ומ"מ דברי הרמב"ם שכתב דחמץ שנתערב בדבר אחר תוך הפסח מוכיחים דנתערב בתוך הפסח קאמר וכו' לכן נ"ל דאשמעינן הכא דדוקא כשנתערב בפסח הוא דאוסר במשהו אבל אם נתערב משש שעות ולמעלה ורוצה לאוכלו אז אינו אוסר אלא בפחות מס' כשאר איסורים ובפ"ד אשמעינן דאפי' נתערב מתחלת השנה דינו כנתערב בפסח לענין לאוכלו בפסח משום דחוזר וניעור, עכ"ל הכ"מ. ונ. ב. דבריו צ"ע כיון דמקודם קאי על אוכל בפסח ובזה אפילו נתערב לפני הפסח אסור משום שחוזר וניעור כמש"כ אח"כ וצ"ל דמשום דרוצה להשמיענו דבנתערב משש שעות ואכלו אז בטל בס' לכן כתב בתוך הפסח אבל אכתי קשה מה שהקשה בעצמו דהל"ל חמץ שנתערב כו' אסור לאכלו בפסח וצ"ע. ונ"ל דמה דכתב תוך הפסח הוא משום דכולל אפילו לח בלח בשלא במינו דאז ודאי לא שייך משום חוזר וניעור ובזה דוקא בנתערב תוך הפסח, וכן פסק הרמ"א בסי' תמ"ד דבלח בלח אינו חוזר וניעור, אלא דאפשר לחלק בין במינו בין שלא במינו והתריאק הוא חמץ יבש שחור מעורב עם בשר אפעה כמבואר בשה"ג פ' אלו עוברין ולכן לא בטל.

הלכה ו

אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ.

עיין בדברי הכ"מ בהלכה זו בסוף דבריו במש"כ ליישב דברי המ"מ ונ. ב. ולפי"ז קשה מה שפסק הרמב"ם בפט"ו מה' מ"א גבי חלב בכא"פ דחייב מלקות ולא כתב דחייב כרת ולמעלה הביא זה.

הלכה ז

האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר לא יאכל, ואף על פי כן אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית והאוכל פחות מכזיית במזיד מכין אותו מכת מרדות.

הכ"מ תמה דלמה לן קרא דלא יאכל בחמץ בפסח הא בכל איסורין שבתורה קיי"ל דחצי שיעור אסור מן התורה, ותי' המהרלנ"ח דאיסור חמץ לא דמי לחלב דמשם למדו דחצי שיעור אסור משום דחלב אסור לעולם ולא היה לו שעת היתר משא"כ בחמץ שמותר קודם הפסח, ונ"ל בהקדם מה שנבאר מש"כ הרמב"ם בפ"ח מהל' מאכלות אסורות דאין לוקין על הנאה, וכ' המ"מ משום דהוי שלא כדרך הנאתן, והקשה המל"מ מלשון הגמ' בפסחים כ"ד ע"ב דדוקא הניח חלב חי, ועוד הקשה עיי"ש (ולי קשה עוד דא"כ בדברים דלא בעי כדרך הנאתן ילקה על הנאה דהא הנאה בעצמו הפטור הוא משום דהוי שלא כדרך הנאתן ומשום דעומד דווקא לאכילה, ויש לעיין), והמחוור כמו שפי' המל"מ משום דס"ל להרמב"ם דאין לוקין על הנאה כיון דרק מרבוייא מתרבי, אך עדיין קשה דהא בגמ' אמרינן דפטור בהניח חלב חי משום דהוי שלא כדרך הנאתן ומוכח דאם היה כדרך הנאתן היה חייב, עוד הקשו מב"ק דף מ"א דאמרינן דהו"ל למיכתב לא יהנה ולפי דברי המל"מ קשה כיון דמה דאין לוקין על הנאה הוא משום דלא כתיב בפירוש ואי הוה כתיב לא יהנה היה לוקה.

ונראה דהנה הרמב"ם פוסק כר' אבהו דכל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור בהנאה, וגבי חמץ בפסח כתב בפ"א הל' ב' דאסור בהנייה מקרא דלא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה ופי' הר"נ משום דהאי קרא מבורר טפי וזה דחוק, והנה באמת יתפלא למה פסק כר' אבהו לגבי חזקיה (עיין ברא"ש חולין פ' גיד הנשה סי' י"ז) הלא אפי' לגבי ר' יוחנן פסקינן כחזקיה כ"ש לגבי ר' אבהו תלמידו.

והנראה בזה דהנה יש לחקור אם חמץ בפסח הוי איסור חפצא או איסור גברא כיון דלאחר הפסח מותר מדאורייתא לדידן דקיי"ל כר"ש, וכן יש לחקור ג"כ לגבי חדש, אכן לגבי חדש יש להביא ראיה לפימש"כ התוס' בב"ב דף פ"א דבכורים לא הוי מצוה

התלויה בארץ משום דהוי חובת הגוף וא"כ חדש דאמרינן בקידושין בדף ל"ח דהוה מצוה התלויה בארץ מוכח דהוי איסור חפצא, אכן בכ"ז יש לומר דלא דמי חמץ לחדש, דחדש אמרינן בגמ' דהקרבת העומר מתיר ואפילו בזמן שאין עומר אמרינן עיצומו של יום מתיר נמצא דלא הוי כמו איסור לזמן דלא שייך מתיר, אבל חמץ בפסח דאסור דוקא עד הזמן אפשר דלא הוי איסור חפצא וקצת מוכח כן דהרמב"ם אינו מונה חמץ בין איסורי מאכלות, וחדש מונה בין איסורי מאכלות.

והנה לפי"ז אפשר לומר דלא שייך למיגמר חמץ בפסח מחלב לגבי איסור הנאה דדוקא איסור מאכל ילפינן מחלב.

אח"כ מצאתי דבירושלמי ערלה פ"ג הל' א' מתרץ בהא דפריך הגמ' מחדש דלא אסור בהנאה ומשני דשניא הוא דהוי לזמן ומוכח דהירושלמי סובר גם לגבי חדש דהוי איסור גברא דאינו אסור אלא עד הזמן, אכן כבר תמהו המפרשים דא"כ חמץ נמי הוי לזמן ואמאי יליף לה ר' אבהו מנבלה, ומתרצים משום דחמץ כיון דצריך שריפה לא שייך לומר בזה דהוי לזמן דהא חמץ דמקודם אין לו היתר, אכן לבד שסברתם אינה מוכרחת עוד יתפלא דהא חמץ של עכו"ם אסור בהנאה ואין צריך שריפה, ואי הוי ילפינן שאור דאכילה משאור דראיה לא היה קשה, אך לא פסקינן כן והדר ביה ראב"י.

ע"כ המחוור דהירושלמי סובר דר' אבהו יסבור כר' יהודה דאסור אף לאחר הפסח ולא הוי איסור לזמן ותלמודין דאינו מתרץ כן ע"כ סובר דר' אבהו סובר כן גם אליבא דר' שמעון, ומ"מ אם היינו אומרים דבסברא זו פליגי חזקיה ור' אבהו, א"כ צריך חזקיה לאשמעינן מלא יאכל ואינו מוכרח דפליג אר' אבהו בכל איסורי מאכל, וע"כ הא דלא מתרץ תלמודין כן משום דרוצה לתרץ גם דברי חזקיה אליבא דכ"ע בין לר' יהודה בין לר' שמעון, ולכן לא מצי לתרץ דחזקיה סובר כסברת הירושלמי כיון דאי סובר כר' יהודה לא הוי לזמן, אבל אליבא דדינא כיון דפסקינן כר' שמעון בלאחר זמנו, סובר הרמב"ם כסברת הירושלמי רק דבחדש אפשר דלא סובר כן דהוי לזמן ומשום דבחדש עיצומו של יום מתיר ורק בחמץ בפסח דאינו אסור אלא דווקא עד הזמן סובר כסברתינו הנ"ל, ונמצא דלא נצטרך לומר דחזקיה פליג אר' אבהו בשאר איסורים רק בחמץ בפסח משום דלא הוי איסורי מאכל, אבל ר' אבהו ע"כ סובר דאין לחלק בין חמץ בפסח לאיסורי מאכל והרמב"ם פוסק בזה כחזקיה לגבי ר' אבהו ולכן שפיר פסק בכל מקום כר' אבהו ובחמץ בפסח כחזקיה.

והנה ביומא דף ע"ד אמרינן דחצי שיעור אסור משום דחזי לאיצטרופי ובתר הכי מקשה ר"י לר"ל מברייתא דכל חלב, והקשו התוס' דא"כ למה לר"י סברא דחזי לאיצטרופי

ותי' בתוס' דמשום סברא דרשינן קרא והוא דחוק דכיון דאיכא ברייתא וקרא למה לר"י סברא, ונראה פשוט דס"ל לר' יוחנן דאיסור דכל חלב לא שייך ביוהכ"פ דלא הוי איסורי מאכל ולכן אוסר מסברא דחזי לאיצטרופי, ורק לר"ל מקשה דהא עכ"פ באיסורי מאכל איכא ברייתא וקרא דכל חלב, ואח"כ מצאתי דהמק"ח מביא ד' הצ"צ שכתב דבבל יראה אין לאסור חצי שיעור מהא דכל חלב דלא שייך אלא באיסורי אכילה, וכתב המק"ח דמ"מ מדרבנן יהיה אסור משום דחזי לאיצטרופי, ובאמת השאגת אריה כתב דלא שייך חזי לאיצטרופי בבל יראה כיון דאינם מצטרפין השהיות של חצי שיעור והוא פשוט.

והנה רש"י ותוס' בפסחים ב' ע"א פליגי בחיוב בדיקה וביעור אם הוא משום בל יראה או משום שמא יבוא לאוכלו ולדעת רש"י הוא משום בל יראה ובבצק שבסדקי עריבה מוכח דבחצי שיעור יש חיוב בדיקה במקום שאין עשוי לחזק, וכן פסק הרמב"ם, ולדעת רש"י הוא משום בל יראה ומוכח דאיכא בל יראה בחצי שיעור, והנה יש לדון ולחלוק על סברת הצ"צ דכיון דבל יראה עיקר שיעורו ילפינן מאכילה כדאמרינן בביצה דף ז' דילפינן ביעור מאכילה וכיון דבאכילה אסור חצי שיעור לכן גם בבל יראה איכא בחצי שיעור, אכן אם נימא דגם באכילה לא שייך איסור חצי שיעור מקרא דכל חלב משום דחמץ לא הוי איסורי מאכל, ונוכל רק לאסור משום הסברא דחזי לאיצטרופי וכדאסרינן אכילת חצי שיעור ביוה"כ, ויקשה עפי"ז מתני' דבצק שבסדקי עריבה דמוכח דבחצי שיעור איכא חיוב בדיקה ולא שייך בזה הסברא דחזי לאצטרופי, ולכן חידש הרמב"ם דחצי שיעור אסור בחמץ מלא יאכל היינו כיון דאסור בהנאה, לכן גם אכילת חצי שיעור הוי הנאה וכיון דאסור מקרא א"כ שוב ילפינן דין ביעור מאכילה דגם בבל יראה איכא איסור בחצי שיעור וכנ"ל.

והגרעק"א בתשובה סי' ק"צ חקר בזה דילפינן הנאה מלא יאכל ולא תאכל אי הוי בכזית כאכילה או לא, והביא מהגמ' דב"ק דף מ"א דקאמר א"כ ליכתוב לא יהנה ומוכח דאף דילפינן הנאה מלא יאכל לא הוי בכזית, דאי הנאה בכזית א"כ איך ליכתוב לא יהנה ולא יהיה בכזית ומסיק הגרעק"א דהוא בפרוטה, ובאמת דין פרוטה אינו אלא היכי דבעינן דין ממון, אבל היכי שאינו צריך ממון מה שייך פרוטה, וגבי הקדש הוי דין ממון, ויש להעיר דליתני במתני' דחמש פרוטות דאיתא התם הנהנה מן ההקדש מעל ליתני לשיטת התוס' דלוקין על איסורי הנאה דהוי בפרוטה ודוחק לומר דהוי בכלל הנהנה מן ההקדש, וכיון דהוכחנו דלא שייך שיעור פרוטה א"כ ע"כ מוכח דצריך שיעור כזית דאלא"ה צריך תמיד ללקות על אכילת חצי שיעור באיסורי הנאה משום איסור הנאה, ויקשה מהא דשאור בכזית ומוכח דאינו לוקה בחצי שיעור, ומוכח דגם איסורי הנאה

בכזית, וקושיית הגרעק"א אינה קושיא דבאמת עיקר איסור אכילה הוי גם על משהו רק דהוי הלכה דאין אכילה פחותה מכזית א"כ שפיר מצי למיכתב לא יהנה והיה אפשר להיות הלכה גם על לא יהנה.

והנה לפימש"כ בדעת הרמב"ם דפסק דחצי שיעור דאסור בחמץ הוא משום הנאה והוא אליבא דחזקיה דחמץ לא הוי איסורי מאכל וליכא למילף מכל חלב, וא"כ לשיטתו מוכח ע"כ דליכא בהנאה איסור מלקות דאלא"ה למה צריך שיעור בחמץ הא תמיד איכא הנאה, אבל כ"ז הוא אליבא דחזקיה אבל לר' אבהו דחמץ לא שנא משאר איסורים א"כ לדידיה לא צריך לחדש דאיסור הנאה הוא בכל שהוא, ואפשר שפיר דלוקין על הנאה.

(**ובמש"כ** נוכל לומר לרש"י לשיטתו דכתב אלו עוברין בבל יראה והקשו התוס' והר"ן דהא מרבינן מכל מחמצת ודוקא לאכילה ומנ"ל לבל יראה, אבל לפימש"כ דילפינן ביעור מאכילה לענין איסור חצי שיעור, ולשיטת רש"י מוכרח מהא דבצק שבסידקי עריבה א"כ גם לחמץ נוקשה נוכל ללמוד ביעור מאכילה).

ובמש"כ על ראיית הגרעק"א מלא יהנה דאינה הוכחה דכיון דשיעורין הוא הלכה היה אפשר להיות הלכה גם על לא יהנה, הקשו לי מהגמ' דיומא דף פ"א דאמר מפני מה לא נאמרה אזהרה בעינוי משום דלא אפשר נכתוב לא יאכל אכילה בכזית, וא"כ לדברינו היה אפשר להיות הלכה דאכילה זו בככותבת, ויש ליישב מש"כ דגבי אכילה דאיכא הלכה דשיעור אכילה הוא בכזית אי אפשר שתהיה הלכה דשיעור אכילה דכאן הוא ככותבת דזה אינו דבאמת שיעור אכילה תמיד בכזית וביוה"כ דהוא ככותבת הוא משום עינוי דשיעור עינוי הוא ככותבת משום יתובי דעתא אבל הכא גבי לא יהנה ליכא שום שיעור אחר על הנאה רק גבי הנאת ממון דשיעורו בפרוטה, והך סוגיא ע"כ כר' אבהו ולדידיה באמת חייב מלקות בשיעור הנאה דהוא כשיעור אכילה והיינו בכזית והו"מ למיכתב לא יהנה ויהיה הלכה דשיעורו כשיעור אכילה דהוא בכזית, ולחזקיה נתרץ כתירוץ הב' בב"ק שם דאמר אי נמי לא יאכל את בשרו למה לי ע"ש.

ובמה שכתב הגרעק"א ליישב ביסוד זה קושיית המל"מ לפמש"כ בריש הל' חמץ ומצה לא קשה כלל עיי"ש.

פרק ב

הלכה א

מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ומפי השמועה למדו שהראשון זה הוא יום ארבעה עשר, ראיה

לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות. ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל.

והכ"מ הביא הנוסחא שבספרי רבינו וז"ל ומה הוא השבתה זו האמורה בתורה הוא שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו ושאינו ידוע יבטלו בלבו וישים אותו כעפר וכו'.

והנה הר"ן הוכיח דמהני ביטול אף בחמץ ידוע מדאמרינן בפסחים דף ו' ע"ב שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתו עילויה ופירש"י ומשהה אפילו רגע אחד ונמצא עובר עליה בבל יראה ובבל ימצא, עוד הוכיח מתלמיד היושב לפני רבו ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו דמהני ביטול אף דהוי חמץ ידוע, וכן מדתנן ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו.

והנראה בזה, דהנה הר"ן כתב ביסוד ענין ביטול דלמדו זה מתשביתו ופי' תרגום אונקלוס תשביתו תבטלון, ובדעת הרמב"ם נאמר דאינו סובר כן ועל לימוד זה יש סתירה מהפסוק והשבתי חיה רעה שפי' ג"כ התרגום ואבטל, ולכן נראה דהרמב"ם סובר דהלימוד על דין ביטול הוא מדרשת הספרי לא יראה לך בטל בלבך וכמש"כ הר"ן, והיינו דדרשינן מדכתיב לך שהאיסור הוא דוקא אם מחזיקו שיהיה אצלו, אבל בדין דתשביתו לא כתיב לך ואף דאם הוא באמת אינו ברשותו וכגון שגזלו ממנו החמץ יש לומר דגם בתשביתו אינו מחויב וכמו שבארנו במה דממעט המכילתא מלא ימצא בבתיכם דתמה הר"ן על מה שפסק הרמב"ם בפ"ד מחו"מ הל' ב' דישראל שהפקיד חמצו אצל העכו"ם עובר בבל יראה וביארנו דהמיעוט דבתיכם הוא אם גזל העכו"ם ממנו דאינו מחויב לפדות, אכן כיון דממעטינן זה מקרא בבתיכם א"כ גם גבי תשביתו כתיב בבתיכם, אבל דין היתר ביטול אינו אלא מדכתיב לא יראה לך בטל בלבך וגבי תשביתו לא כתיב לך.

ולפי"ז נאמר במש"כ הרמב"ם דבחמץ ידוע לא מהני ביטול דטעמו של דבר היינו משום דאכתי איכא דין תשביתו ותשביתו לא שייך אלא בחמץ ידוע דמצות עשה בפועל לא שייך אלא בידוע לו ובחמץ ידוע אינו מקיים מצות השבתה אלא שיסיר החמץ הידוע מביתו דלענין תשביתו ליכא דין היתר ביטול אבל בבל יראה ובל ימצא באמת אינו עובר אם ביטל, ובזה מבואר מה דאמר שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתו עילויה ופירש"י דמשהה רגע אחד דבאמת זה אינו שייך אלא בבל יראה דעובר בלאו אבל במ"ע אם מקיים אותה אחר רגע אין בה עבירה ודוקא בלאו עובר בשעת הלאו, וכן מהא דתלמיד היושב

לפני רבו דמבטל לה קודם שתחמיץ, דקודם שהיא חמץ ליכא עליו מצות תשביתו אבל לא יראה הוא לאו קודם שיראה, שלא יראה חמץ וכיון דמבטל אינו עובר אח"כ ומצות תשביתו אינו חלה עליו ביו"ט וכשיצא יו"ט ישבות, וכן הא דהולך לשחוט את הפסח דמהני ביטול בחמץ ידוע היינו משום דכיון דהולך לשחוט את הפסח והיא מצות עשה ומאי אלימא האי עשה מהאי עשה ולכן רק על לאו דבל יראה דלא שייך בזה עשה דוחה לא תעשה כיון דאינו בעידנא ולענין לאו דבל יראה מהני ביטול וכש"נ.

והנה בפסחים דף כ"ז ע"ב אמרו חכמים דלר' יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל והתורה אמרה תשביתו, והקשה העולת שמואל דבשלמא להשיטות דסברי דלאו דבל יראה ליכא משש שעות ולמעלה אלא תשביתו דילפינן מאך חלק שהוא בשש אבל לשיטת הרמב"ם בפ"ג מחו"מ הל"ח וכן הוא בפירש"י בב"ק דף כ"ט ע"ב דעובר גם בבל יראה א"כ מה אמרו חכמים יהא יושב ובטל הא יעבור על בל יראה, ומוכיח מזה כשיטת התוס' בדף כ"ט דמשהא חמץ ע"מ לבערו אינו עובר בב"י, אבל קשה מזה לשיטת הרמב"ם דסובר דלא הוי ניתק לעשה ולדידיה עובר בבל יראה, והנה הע"ש מקשה רק להשיטות דב"י עובר משש אבל באמת קשה גם להשיטות דב"י הוא מבערב ממה דאמר רבא ש"מ מדר"ע אין ביעור חמץ אלא שריפה, דמנ"ל דדילמא להלכה סבר ר"ע ג"כ דהשבתתו בכל דבר דהא טעמא דאמרו חכמים דלא ילפינן מנותר הוא משום דסופו להקל דלא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל אבל ר"ע הא למד זה דאין לומר דתשביתו הוא מבערב דמצינו להבערה שהיא אב מלאכה ואם תשביתו הוא מבערב הא נשאר למוד של ר' יהודה מנותר לדברי הכל דהא ליכא סופו להקל דלא יהא יושב ובטל משום שלא יעבור על בל יראה.

ולפי"מ שבארנו דלענין לאו דבל יראה סגי במה שמבטלו מקודם מיושב דבאמת בל יראה אינו עובר כיון דביטלו וכן מיושב מה שלמד ר' יהודה מנותר דצריך שריפה אף דאמרינן דבביטול סגי דזהו רק לדין דבל יראה אבל למצות תשביתו למד שפיר דצריך שריפה, ובזה מבואר ג"כ הא דאמר ר"ע אינו צריך הרי הוא אומר תשביתו שאור מבתיכם ואי ביו"ט מצינו להבערה שהיא אב מלאכה דהיכי הוה סבר שיהיה ביו"ט עצמו הא יעבור על בל יראה אבל עכשיו ניחא דלבל יראה סגי בביטול.

ומבואר ג"כ מה שהכריח להרמב"ם דעוברים על בל יראה משש שעות וכן פירש"י בב"ק וזהו משום דאמר ר"א ב' דברים אינן ברשותו של אדם והכתוב עשאן כאילו הן ברשותו ובאמת לענין תשביתו לא איכפת לן אף אם אינו ברשותו דרק לענין דין בל יראה דמהני ביטול וכדיליף לה בספרי לא יראה לך בטל בלבך בעינן ברשותו אבל בקרא

דתשביתו דלא כתיב לך לא בעינן ברשותו (והקצה"ח כתב בסי' ת"ה דאיסורי הנאה הוי שלו רק דאינו ברשותו) ואף שאמרנו דאם הוא אצל גזלן פטור משום דכתיב בבתיכם זהו אם החמץ נמצא ברשות אחר.

ומה שהקשה לשיטת הרמב"ם דס"ל דלאו בבל יראה לא הוי ניתק לעשה, דא"כ יקשה קושית התוס' בדכ"ט שם דא"כ אמאי מעל לר"י הא מיד כשיפדה אותו הוא שלו, תירץ הצל"ח דמיירי דשוה פרוטה דאיכא בה דין מעילה ואין בו כזית וכפי הסוברים דבבל יראה לא אמרינן חצי שיעור אסור, אכן לפימש"כ בפ"א מחו"מ לבאר בדעת הרמב"ם דגם חצי שיעור אסור לא יתכן תירוצו, ונראה ליישב קו' התוס' דאפשר שיפדה החמץ שיחול הפדיון כשנעשה גחלים.

הלכה י

הניח תשעה ציבורין של מצה ואחד של חמץ ובא עכבר ונטל ולא ידענו אם חמץ אם מצה נטל ונכנס לבית בדוק צריך לבדוק שכל הקבוע כמחצה על מחצה. שני צבורין אחד של חמץ ואחד של מצה ושני בתים אחד בדוק ואחד שאינו בדוק ובאו שני עכברים זה נטל חמץ וזה נטל מצה ואין ידוע לאיזה בית נכנס זה שנטל החמץ וכן שני בתים בדוקים וצבור אחד של חמץ ובא עכבר ונטל ואין ידוע לאיזה בית נכנס או שידע שנכנס לאחד מהן ונכנס אחריו ובדק ולא מצא כלום או שבדק ומצא ככר או שהיו תשעה צבורין של מצה ואחד של חמץ ופירש ככר מהן ואין ידוע אם חמץ או מצה ובא עכבר ונטל הככר שפירש ונכנס לבית בדוק בכל אלו אינו צריך לבדוק פעם שניה שאין כאן קבוע. הניח החמץ בזוית זו ומצאו בזוית אחר או שהניח תשע חלות ומצא עשר או שבא עכבר ונטל החמץ וספק נכנס לבית זה או לא נכנס בכל אלו צריך לבדוק.

ובהשגות הראב"ד בהל' י' כתב לא מיחוורא הא מילתא אלא לענין ביטול אבל לענין בדיקה ספיקא דרבנן הוא עכ"ל ובהל' י"א כתב שני צבורין וכו' עד שאין כאן קבוע זה שבוש דקבוע ודאי הוא אלא שתולין לקולא, דהוי לי' כספק ביאה לענין בדיקה ותולין זה בזה ויש לומר אף לענין ביטול דומיא דטומאה וכו' וכו' ובהל' י"ב כתב א"א הרבה שבושים יש בזו הפיסקא הניח בזוית זו וכו' ואינו צריך לבדוק כרשב"ג דפליג אדרבי הניח תשע ומצא עשר צריך לבדוק כרבנן, תשעה צבורין של חמץ ודאי צריך בדיקה בא עכבר ונטל חמץ ספק נכנס לבית זה או לא נכנס אינו צריך בדיקה עכ"ל.

במה דהצריך הרמב"ם בהלכה י' בדיקה משום קבוע אף דהוי ספיקא דרבנן הביא המ"מ בשם הרא"ה דהטעם הוא כיון שבדיקת חמץ תחילתה על הספק החמירו בספקה יותר משאר ספיקות של דבריהם עכ"ל, וכבר הקשה הלח"מ דא"כ בהל' י"א נמי נצריך

בדיקה מספק עיי"ש, ועוד קשה דבגמ' דף י' מדמי כל הספיקות של בדיקת חמץ לספק טומאה וספק איסור.

והמקו"ח בסימן תל"ט כ' דספק גרירת חולדה אם גיררה חמץ דמי לשאר ספק איסור ומש"ה בהל' י"א בב' ציבורין וב' בתים דלא נולד ספק על החתיכה רק אם גיררה החמץ לבית הבדוק מדמה הש"ס לב' קופות אבל בט' ציבורין שנולד הספק על הככר אם הוא חמץ בזה אמרינן דספק בדיקה בחמץ חמיר משאר ספק איסור, עיי"ש, אך לפי"ז אכתי יקשה ממה שפסק הרמב"ם בהל' י"ב דבספק אם נכנס צריך לבדוק, וכנראה דהמקו"ח סמך על מה שמביא אח"כ דברי הט"ז דבשני בתים מיירי שהם של ב' אנשים ואין מחזיקין מרשות לרשות, אלא דא"כ לא צריך כלל להתי' של ספק גרירה לקולא, ועיקר התי' דחוק לאוקמי ההיא דב' בתים דאיירי דוקא בשל ב' אנשים, עוד תי' דבהלכה י"א יש להבית חזקת בדוק משא"כ בהל' י' לא מהני החזקת בדוק של הבית לספק הככר וגם בזה לא יתיישב בספק על, ולדברי המקו"ח ג"כ א"צ להתי' של חזקת בדוק.

ובעיקר הסברא דחזקת בדוק שכ' כן התוס' להקשות על פירש"י יש לעיין דהש"ש בש"ג פ"ז הוכיח דבספק תערובת לא מהני חזקת היתר, וצריך לחלק מתערובות חתיכות לבית דכאן יש חזקת בדוק על הבית וכעין זה מחלק הש"ש להא דעירובין דף ל"ו גבי ספק מבעוד יום נדמעו דיש להחולין חזקה שראוי לעירוב, ומ"מ יש לחלק משם, דהכא החיוב בדיקה הוא על האדם ואם יש אצלו ספק שיש חמץ בביתו מה מועיל חזקת הבית, ואולי יש לחלק בזה בין אם החיוב של בדיקה הוא משום בל יראה או דהחיוב הוא משום שלא יבא לאכלו, דלדעת רש"י דהחיוב הוא משום איסור דבל יראה וכיון דהספק הוא על האדם אם יש לו חמץ ברשותו לא מהני חזקת הבית אבל לדעת התוס' דהחיוב הוא משום שלא יבא לאכלו נעשה עיקר התקנה דבדיקה שלא ידור בבית שיש שם ספק חמץ, ובב' בתים כיון דיש לבית חזקת בדוק מהני לגבי זה, דאין הבית בכלל ספק שלא ידור בו.

והנה המקו"ח כתב בעיקר הקושיא דמ"ש בט' ציבורין צריך לבדוק ובב' ציבורין וב' בתים א"צ לבדוק, דאין לומר דבט' ציבורין כיון דעיקר הספק הוא על החתיכה אם הוא חמץ או לא וספק זה בדאורייתא הוא וכיון דנעשה הספק בדאורייתא ממילא גם לענין בדיקה שהיא מדרבנן צריך בדיקה וכמו בספק דרוסה שנתערב דאסור, דז"א דבספק דרוסה הדין שאנו דנין עליו הוא לאכילה וא"כ הספק הראשון אם הוא דרוסה ואסור באכילה או לא ומותר באכילה הוי ספק דאורייתא משא"כ כאן דאין אנו דנין כלל אם הוא חמץ או מצה להתירו באכילה רק לענין אם מותר להשהותו בביתו ולענין להשהותו

אפי' הוא חמץ אינו רק מדרבנן עכ"ד, וכונתו נראה דהכא אין דנין כלל על הככר לענין דין אכילה דאם היו רואין הככר היו מכירין בו אם הוא חמץ או מצה.

ונראה דבאמת יש ליישב כמו שרצה לומר המקו"ח דהכא הוי ספיקא לענין החתיכה וספק זה הוי בדאורייתא, ולא מיבעיא אם הככר אינו ניכר אם הוא חמץ או מצה דאז בודאי הוי עיקר הספק לענין החתיכה והוי ספיקא בדאורייתא, ובאמת התוס' אוקמו להא דט' ציבורין דאיירי דאינו ניכר הככר אם הוא חמץ או מצה, איברא דלדעת רש"י והרמב"ם דהגמרא איירי לענין בדיקה א"צ לאוקים דאיירי באינו ניכר מ"מ יש לומר דאפילו אם ניכר בככר אם הוא חמץ הוי ספיקא לענין החתיכה דכיון דעכ"פ עכשיו אין אנו יודעים איזה חתיכה היא אצל החולדה ואם תשליך החולדה את הככר לקדירה ויהיה נמס ואינו ניכר יהיה הספק על החתיכה עצמה אם מותרת או אסורה ותהיה אסורה מדין קבוע וע"כ נאמר שהוא חמץ וא"כ גם עכשיו שאין אנו מסופקים בזה מ"מ ע"כ דייניגן דין חמץ על החתיכה ולכן לענין דין בדיקה אין אנו יכולים להתיר ולא להצריך בדיקה ולומר שהחתיכה היא מצה.

ובזה יתיישב ד' הרמב"ם בהל' י"א דבשני צבורין אחד של מצה ואחד של חמץ ובאו שני עכברים ונטל אחד חמץ ואחד מצה ואין ידוע לאיזה בית נכנס זה שנטל החמץ דאינו צריך לבדוק שאין זה קבוע, והקשה הראב"ד דקבוע ודאי הוא, ובאמת קשה דעת הרמב"ם דמה מהני העכבר השני לענין קבוע הא העכבר שנכנס לבית בדוק נטל משני ציבורין, ולכאורה יש ליישב דהרמב"ם מפרש כפי' הר"ח דאיירי שהעכבר נטל כל הציבור וממילא אם אין אנו יודעין מי נטל קודם הוי ספק קבוע, אבל בדברי הרמב"ם לא משמע כן, ולפי מש"כ נראה דבהל' י' נעשה הספק על עצם החתיכה ודייניגן דין דחמץ על החתיכה, אבל כאן ראינו שזה נטל חמץ וזה נטל מצה, ואח"כ כשהכניס לבית הבדוק לא ידענו מה הכניס א"כ אין כאן קבוע שעיקר קבוע הוא כשההיתר והאיסור ניכרין דהכא הוי ספק רק על מי שנטל חמץ אם הכניס לבית הבדוק או לשאינו בדוק ואף דאנו יכולים להסתפק על מי שנכנס לבית הבדוק מה הכניס ומי הכניס מ"מ לא היה ספק על החתיכות כיון דראינו מי נטל חמץ ומי נטל מצה, ואף דנוכל לומר דא"כ אף דאין כאן קבוע אבל מ"מ הוי כתערובות חד בחד אבל זה אינו דלא מיקרי תערובות אלא אם היה זמן של תערובות ושאינו ניכר, ונמצא דהוי רק ספק על העכבר שנכנס לבית הבדוק מה הכניס חמץ או מצה אבל לא נוכל לומר שכבר נעשה דין ספק של תערובות איסור על החתיכה, והוי רק חתיכת ספק איסור דלהרמב"ם אינו מה"ת.

והנה בזה ביארנו פסקי הרמב"ם בהל' י' י"א, דבהלכה י' הספק הוא על החתיכה עצמה

והוי ספק בדאורייתא ולכן לענין בדיקה דרבנן נמי מחמרינן וכדין ספק דרוסה שנתערב, ובהל' י"א הספק הוא לענין הבתים אי צריך לבדוק או לא וספיקא דרבנן לקולא, אלא דלפי"ז עדיין יקשה מה שפסק הרמב"ם בהלכה י"ב דבספק על צריך בדיקה אף דאינו ספק אלא בדין בדיקה והוי ספיקא דרבנן.

ולכן נראה דבספק על בודאי נאמר כמו שחידש המ"מ דבספק בדיקה החמירו על הספק ואכן זהו דוקא בספק אומדנא אם היה הכנסה או לא, וספק על ע"כ איירי בכה"ג דהוי ספק אומדנא דאלא"ה בודאי אין לחשוש כלל שמא נכנסה החולדה והוי בגדר אין חוששין שמא גיררה חולדה דאין לדבר סוף ואם חולדה תחזיק חמץ לא נחוש לכל העיר, והא דאמר בגמ' הא חזינא דשקל חיישינן ובעי בדיקה כבר כתב רש"י שם דהייינו שהביאתו לכאן בבית זה, אבל בודאי אין לחוש לכל העיר אם ראינו שחולדה החזיקה חמץ וע"כ דספק על איירי בספק אומדנא ובזה שפיר מסתבר לומר דרבנן החמירו בספק כזה להצריך בדיקה כיון שבדיקת חמץ תחילתה על הספק, אבל היכי שראינו המעשה והוי ספק דין בדיקה בזה הוי ככל ספיקא בדרבנן ולקולא ומה"ט פסק בהלכה י"א דאין צריך בדיקה, והא דבט' ציבורין צריך בדיקה ע"כ צריך לומר כנ"ל משום דהוי ספיקא בדאורייתא שהספק על החתיכה, ובזה יבואר נמי משה"ק בלח"מ דלמה פסק הרמב"ם לקמן בכל הבעיות דאיכא תיקו לקולא ולא צריך בדיקה כיון דאמרי' דבספק בדיקה החמירו חכמים על הספק, ותירץ דאיכא חילוק בין ספק דענינא לספיקא דדינא עיי"ש, וקשה דאדרבא ספיקא דדינא חמיר יותר מספק מעשה וכמו שכתב הפמ"ג בסי' קי"א דבספיקא דדינא גם הרמב"ם מודה דהוא אסור מדאורייתא, ולפמש"כ ניחא דע"כ לא החמירו חכמים אלא על ספק של אומדנא ובזה שייך לומר דהחמירו בבדיקה משום דתחילת בדיקה תיקנו חכמים על ספק כזה אבל בספיקא דדינא ושאר ספק בזה נקטינן כבכל דוכתי דספק דרבנן לקולא.

והנה בגמ' דף י' ע"א אמר אהא דצבור אחד של חמץ ולפניו ב' בתים בדוקים ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן אי להאי על אי להאי על היינו שני שבילין דתנן שני שבילין אחד טמא ואחד טהור והלך באחד מהן ועשה טהרות ובא חבירו והלך בשני ועשה טהרות ר' יהודה אומר אם נשאלו זה בפ"ע וזה בפ"ע טהורין שניהם בבת אחת טמאין ר"י אומר בין כך ובין כך טמאין, והרמב"ם בפי"ט מהלכות אבות הטומאות פסק כר"י דאם נשאלו בבת אחת או אחד שאל עליו ועל חבירו שניהם טמאין מספק, וצ"ע דלא חילק כן הרמב"ם כאן בהלכה י"א, ועיין במ"מ וכ"מ.

והנראה בזה דדין בת אחת לא מהני אלא באיסור חפצא דכיון דשואלין בבת אחת

על ב' טהרות אי טהורין או טמאין וכיון דחד מינייהו ודאי טמא לא מהני חזקה דכל אחד, [והתוס' כ' שם דהפלוגתא הוא לענין טהרות כמו דתנן ועשה טהרות אבל לגברי אף דמוקמינן להו בחזקת טהורין מצריכין להו טבילה] אבל לענין חיוב גברא בזה לא מהני מה דבאו בבת אחת, ולכן גבי חיוב בדיקה כיון דכל בית רמי חיוב בדיקה מיוחד אפילו בב' בתים דחד גברא ליכא דין בת אחת ויש להביא ראיה לזה מדאמר בפ"ב דשבת דף ל"ד ע"א אמרו לו שנים צא וערב לאחד עירב מבעוד יום ולאחד עירב בביה"ש וכו' שניהם קנו עירוב משום דביה"ש ספיקא הוא וספיקא דרבנן לקולא ולא מחלקינן בין באו לשאול בב"א לבאו בזה אחר זה, ואין לומר דבספיקא דרבנן לא החמירו בבאו לשאול בב"א דכבר הוכיח במל"מ דאף בטומאה דרבנן טמאין, וע"כ נראה כנ"ל דבאיסור גברא לא מהני באו לשאול בבת אחת דהוי תמיד כבאו זה אחר זה.

הלכה יז

המשכיר בית סתם בארבעה עשר הרי זה בחזקת בדוק ואינו צריך לבדוק.

בשו"ע או"ח סי' תל"ז השוכר בית מחבירו בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק אם הוא בעיר שואלו אם בדקו, וכתב המגן אברהם דאף דחזקתו בדוק דהא אם אינו בעיר אינו בודק, מ"מ כשהוא בעיר שואלו דלא סמכינן אחזקה כיון דאיכא לברורי, ול"ד לבדיקה די"ח טריפות דלא בדקינן אחריהם, דלא היה לו מעולם חזקת טרפות, אבל הכא כל השנה היה בחזקת חמץ, עכ"ד המ"א, והקשה המחצית השקל ממש"כ המ"א בסי' ח' גבי בדיקת ציצית דאף דאיכא חזקה צריך לברר והתם ליכא חזקת איסור.

ונראה דבחזקת בדוק הוא חזקה מטעם רוב דרוב בודקין בתיהם אור לי"ד, וכן בי"ח טרפות שכתב המג"א דסמכי' אחזקה היינו משום דרוב אינם טרפות, וזהו נשחטה בחזקת היתר עומדת, וכן גבי שחיטה דרוב מומחין הן, ובזה חילק המג"א דאף דרובא וחזקה רובא עדיף מ"מ כיון דאיכא חזקה לאיסור צריך לברר ומשום כך שואלו אם בדקו, ורק גבי י"ח טרפות דאין חזקה כנגד הרוב שאין טרפות, לכן אין בודקין, נמצא דלא מצינו דא"צ לבדוק אלא בחזקה הבאה מכח רוב, אבל חזקה לבדה דלא אלים כמו רוב צריך לברר וא"כ גבי ציצית דהתם אין החזקה מכח רוב דאין שייך לומר דרוב אינם נפסקים כיון דמצוי הוא שינתקו החוטים בימים רבים, ורק חזקה איכא דהשתא עוד לא נותק, ובמקום חזקה בודקין דרק בחזקה שמכח רוב אין בודקין.

פרק ד

הלכה ב

הא למדת שהחמץ של ישראל אם הניחו ברשותו אפילו טמון ואפילו בעיר אחרת ואפילו מופקד ביד עכו"ם הרי זה עובר משום לא יראה ולא ימצא, חמץ של הקדש או של עכו"ם שהיה אצל ישראל אפילו היה עמו בבית הרי זה מותר מפני שאינו שלו, ואפילו היה של גר תושב שיד ישראל שולטת עליו אין כופין אותו להוציא החמץ מרשותו בפסח, אבל צריך לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים בפני חמצו של עכו"ם שמא יבוא להסתפק ממנו, אבל של הקדש אינו צריך מפני שהכל פורשין מן ההקדש כדי שלא יבואו לידי מעילה. עכו"ם שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קבל עליו ישראל אחריות שאם אבד או נגנב ישלם לו דמיו הרי זה חייב לבערו הואיל וקבל עליו אחריות נעשה כשלו, ואם לא קבל עליו אחריות מותר לקיימו אצלו ומותר לאכול ממנו אחר הפסח שברשות העכו"ם הוא. עכו"ם אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל אם יודע הישראל שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו ואונסו לשלם אע"פ שלא קבל אחריות הרי זה חייב לבערו שהרי נחשב כאילו הוא שלו מפני שמחייבו האנס באחריותו.

השגת הראב"ד, עכו"ם אנס שהפקיד וכו', כתב הראב"ד ז"ל דבר זה הוציא ממאי דאמר להו רבא לבני מחוזא בעירו חמירא דבני חילא כיון דאילו מיגניב או מיתביד ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי כדידכו דמי ונדמה ליה שזה האחריות מן האונס הוא וע"כ היה וא"כ במוצאי הפסח היכן היה נמצא שהיה אומר להם רב נחמן פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא והלא נשרף היה כשלהם אלא ודאי לא היה אונס בדבר כלל והיו יכולים להחזירו לשמירת עצמן כשירצו וע"כ החזירוהו להם ומוצאי הפסח נטלוהו מהם והתשלומים שהם מן האונס אינן כדין האחריות עכ"ל.

איתא בגמ' פסחים דף ו' נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובציקו בידו אין זקוק לבער הפקידו אצלו זקוק לבער יחד לו בית אין זקוק לבער שנאמר לא ימצא עיי"ש, ופירש"י דיחד לו בית מהני רק אם לא קבל אחריות אבל כשקבל אחריות לא מהני יחד לו בית, והק' בתוס' אם לא קבל אחריות מאי איריא יחד לו בית אפילו בלא יחד לו נמי אינו עובר על חמצו של נכרי אם לא קבל אחריות, ופי' ר"ת דיחד לו בית מהני אף היכי דקבל אחריות, ור"פ אית ליה מסברא כיון שיחד לו בית הוי כאילו קיבל עליו אחריות על חמצו של עכו"ם בביתו של עכו"ם.

והנה סברתו זו של ר"ת דהוי כאילו קבל אחריות על חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם מפרש הרמב"ן בשתי אפשרות, לפי מה שמפרש הרמב"ן מקודם (במה שכתב וכמדומים

היינו) הרי זה פטור משום דאינו שלו ולכן אי אפשר שיעבור בבל ימצא דלכל היותר הרי זה יכול להחשב כאילו קבל אחריות על החמץ של הנכרי בביתו של נכרי דאין סברא לחייב את הישראל שיעבור משום בל יראה ובל ימצא, אולם בסוף מפרש הרמב"ן דברי ר"ת לפי המכילתא דבתיכם דכיון דהחמץ נשאר ברשותו של עכו"ם ע"י יחוד הבית אינו עובר דצריך בעלים ורשות כפי דברי המכילתא, והרמב"ן מוכיח גם מסוגיא שלנו דתלוי הדבר ברשות דאל"ה מה דרשו בגמ' הדרשות דבתיכם וגבולין אם נימא דעל חמץ שלו הרי הוא עובר בכל מקום שהוא נמצא א"כ מהו המיעוט דבתיכם, אלא ודאי דהמיעוט דבתיכם בא ללמד שעל חמצו אינו עובר רק ברשותו עיי"ש.

והנה באמת יש להסביר דברי ר"ת כפי סברתו הראשונה של הרמב"ן דכיון דיחד לו בית הרי נשאר הדבר כאילו קבל רק עניני אחריות של החמץ דאין סברא לומר שהישראל יעבור על בל יראה ומה שמדייק מהך דרשה דבתיכם אינו קשה כ"כ דיש לומר דבא להורות דוקא בהיכי דאין בידו עתה לבער וכגון היכי דהחמץ נמצא ברשותו של גזלן אין הדין מחייב את הנגזל לפדות את החמץ בכסף כדי שיוכל לבערו דכיון דעתה החמץ אינו בביתו ואינו יכול לקבלו כיון שנגזל לא חייבה תורה את בעל החמץ לבערו וזאת אנו למדים מבתיכם שהחמץ שהוא בבתיך הרי אתה מצווה לבערו ואם לאו לאו.

אכן הסברא נותנת לדין זה של רבינו תם דאמרינן בגמ' דף ה' ע"ב הניחא למ"ד דבר הגורם לממון לאו כממון דמי היינו דאיצטריך לא ימצא אלא למ"ד כממון דמי לא ימצא למה לי, סד"א הואיל וכי איתיה הדר בעיניה לאו ברשותיה קאי קמ"ל, והמסקנא של הגמ' היא שמשום גורם לממון אינו חיוב כיון דאם לא נאבד צריך להחזירו לבעלים כמו שהוא, אלא החיוב הוא משום האחריות דכיון שקבל האחריות חדשה התורה שזה נכלל בדין לא ימצא, והיינו משום דכל דבר הנמסר לשומר הרי השומר נחשב לבעל הדבר דכן יש בכוחו של בעלים להעמיד בעלים אחרים במקומו ולכן כל שהדבר נמצא ברשות השומר הריהו חייב על עניני הדבר ושמירתו ועניין האחריות הוא רק תנאי וראיה לדבר דכיון שהשומר קבל אחריות הרי זה אומר דמקבל את הדבר בתורת בעלות, אבל היכי דלא קבל אחריות אין זה מוכח שרוצה לקבל את הדבר בתורת בעלות, אולם הרי צריכנן קבלתו המפורשת לזה וזה מוכיח ענין קבלת אחריות של השומר, (ועיין באבן האזל הלכות נזקי ממון פ"ד הל' ו' שמבאר את מחלוקתם של הרמב"ם והראב"ד בדין שומר, אך באמת יש חילוק בין דין שומר כבעלים לענין ניזקין ובין הדין לענין בל יראה דהתם גבי ניזקין גם ש"ח חייב וגבי חמץ לענין בל יראה כתב הרמב"ם דדוקא נתחייב בגנבה ואבדה חייב).

והנה הרמב"ם בהל' ד' כתב דאנס שהפקיד חמצו אצל ישראל כיון דצריך לשלם מצד דכופהו ואונסו הר"ז חייב לבערו, והראב"ד השיג ע"ז דתשלומים מן האונס אינן כדין האחריות, ובאמת דברי הרמב"ם קשים דלמה יעבור הרי מדין התורה אין החמץ שלו ואינו בעלים, דדין בעלים אינו רק מצד דין התורה אבל מה שמחויב מצד סיבות של אונס אמאי יתחייב בדין הביעור, אבל לפי מה שבארנו דדין בעלים הוא משום שהדבר ברשותו דשומר נקרא בעלים אלא דהאחריות הוא רק ראי' שרוצה לקבל עליו את הבעלות א"כ גם גבי עכו"ם אנס דכיון שיתחייב בסוף באחריות הרי ישנה הסכמתו לקבל את הבעלות.

ולפי מה שבארנו דלמסקנת הגמ' אין החיוב בדין ביעור משום דגורם לממון כממון כיון שאיתא בעיניה חוזר לבעליו אלא דהחיוב נגרם ע"י קבלת אחריותו מדין בעלים, וגם הקצוה"ח בסי' שפ"ו מבאר את מסקנת הגמ' דחוזר מדין גורם לממון א"כ קשה שפיר קושיתו של הקצוה"ח מהגמ' דסנהדרין ד' קי"ב דאמרי' גבי עיר הנדחת דעל הקדש דקיבל אחריות דנשרף ולא הוי כקדשי שמים, וא"כ קשה כיון דכאן גבי חמץ לא מחייבינן מדין גורם לממון כיון דאיתיה בעיניה והתם נמי כיון דההקדש איתיה הדר בעיניה הוי כקדשי שמים, אולם יש ליישב בפשטות והוא דידוע דכל חיוב אחריות הוא לפי דעת הראשונים רק מזמן שהחפץ אינו בעין שאז דין האחריות מחייב בתשלומי דמי החפץ אבל בעת שהחפץ היה בעין הרי הוא חפצו של הבעלים ואף לשיטת הראשונים שהחיוב הוא מזמן קבלת האחריות הוא רק על דיני הגביה דאמרינן שהוא גובה למפרע, אבל כל עיקר דין האחריות הוא בעת שהחפץ אינו בעין ולא לפני כן, משא"כ גבי הקדש דהתם החפץ הוא כבר קדוש דכיון דאמר הרי עלי צריך להביא את הקרבן או את ההקדש ושם האחריות היא להיפך שמוטל עליו ההתחייבות בשמירה ולהעמידו ברשות הקדש ולפטור מן החיוב ולכן כל שעה ושעה יש דין שמירה שחל מצד דין האחריות והוי כליתא בעיניה ונחשב כאילו הוא שלו ולכן הרי זה בכלל דין עיר הנדחת ולא ככל קדשי שמים.

ובזה יתישבו דברי הירושלמי בפסחים דשם איכא פלוגתא דתנאי דאיכא מ"ד לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של גבוה ושל הקדש ואיכא מ"ד דאף בשל הקדש עובר, ומתחילה מפרש הירושלמי הפלוגתא שאם הקדיש את חמצו לפני שהגיע זמן ביעורו הרי החמץ יצא מרשותו ואינו עובר אבל הקדיש לאחר זמן ביעורו עובר, ובסוף מסיק הירושלמי שכאן משתמע שהסוגיא היא כר' שמעון האומר בקדשים שחייב באחריותן הוי כבעלים ולכן האחריות מחייב אותו לבער, והקשה בספר אור שמח על דברי הירושלמי אם כאן מיירי שקבל עליו אחריות הרי מחויב לבער אף לרבנן דפליגי

עליה דר"ש מדין לא ימצא כמבואר בגמ', וכן יקשה עוד יותר שם בירושלמי שמביא מחלוקת בין תנאים אם עוברים בבל יראה על חמץ שהוציאו לפלטיא, ובסוף מסיים הירושלמי כדלעיל דכאן משתעי בהקדש שקבל עליו אחריות וכו' שמעון דקשה להבין מה שייך ענין זה להקדש עיי"ש בדברי הקרבן העדה שמוחק את סיום דברי הירושלמי.

ונראה לבאר דברי הירושלמי ובזה יתורץ דברי הרמב"ם בהל' ב' דכתב דישראל שהפקיד חמצו אצל העכו"ם עובר על בל יראה ובל ימצא, ואשר פסק זה הוא דלא כהמכילתא דבתיכם המובא ברמב"ן דממעט מבתיכם חמצו של ישראל הנמצא ברשות עכו"ם דאינו עובר בבל יראה, וא"כ אמאי פסק דלא כהמכילתא ומאין יצא לו חידוש דין זה, וכבר תמה עליו הר"ן בזה. והנה בארנו לעיל דשומר יש לו דין בעלים והאחריות הוא רק הוכחה שמקבל עליו הבעלות וא"כ זהו מחייב בדין הביעור ואף שהחמץ ימצא ברשותו של אחר דכיון דהוא בעל החמץ הרי חייבה תורה בביעור בכל מקום שהוא נמצא, משא"כ גבי הקדש דשם האחריות לא הוי מדין בעלים וכל היכי דאיתא ברשותא דרחמנא הוא ואין כאן נפקד והחיוב בהקדש הוא רק מטעם גורם לממון במה שמחויב באחריות ולכן שפיר הם דברי הירושלמי ולא קשה קושית האור שמח שהקשה דאם קבל אחריות הרי חייב לדברי הכל ומה תלה זה בדברי ר"ש, אולם לפי דברינו ניחא דרבנן דמודים בהיכי שקבל אחריות הוא דוקא היכי דע"י האחריות חל דין בעלים אבל מדין גורם לממון לבד בזה אין חיוב האחריות מחייבו בדין ביעור וכנ"ל ולכן שפיר תולה הירושלמי את זה בר' שמעון דדוקא לדידיה מהני דין גורם לממון לחייבו בדין ביעור, וכן הוא במה דאמר בירושלמי גבי חמצו הנמצא בפלטיא דלמאן דאמר שאף בפלטיא עוברים בבל יראה, וממ"ד זה בודאי הוה סיעתא לדברי הרמב"ם דאף על חמץ שאינו ברשותו עובר, ולמ"ד דאינו עובר זהו רק בהקדש כמו שמסיים הירושלמי ואליבא דר"ש, היינו משום דגבי הקדש חיוב הביעור הוא מדין גורם לממון ולא מדין הבעלות, ולכן שפיר דהיכי דהחמץ אינו שלו וגם אינו נמצא ברשותו, ורק מדין גורם לממון אינו חייב בדין ביעור דהוי כאילו קבל אחריות גרידא על החמץ דלפחות צריך להיות ברשותו, עכ"פ מוכח משיטת הירושלמי דאם החמץ הוא שלו אף דאינו ברשותו או בחמץ של הקדש היכי דהחיוב הוא מדין בעלים הרי זה עובר אף בפלטיא וא"כ מוכח דלא כדברי המכילתא, וע"ז סמך הרמב"ם במה שפסק דישראל שהפקיד את חמצו אצל עכו"ם עובר בבל יראה.

עיין בלח"מ בהל' ג' שכתב ולתרץ הכל נ"ל לומר דודאי רבינו ורש"י מפרשים כמו שפי' הר"ן בשם רש"י ז"ל הפקידו אצלו מסתמא קביל עליה אחריות וכו' דהוי כמו שורך

ברשותי דחייב ואם כן האחריות הוא מן הסתם כו' נ"ב דבריו תמוהין דזה לא שייך אלא להשיטות דגם ש"ח שאינו חייב אלא בפשיעה עובר על בל יראה אבל לשי' הרמב"ם דבעינן אחריות דגו"א א"כ היכי שייך לומר דבסתמא פקדון משמע אחריות דגו"א, ונראה דהוא מפרש לגמ' דהפקידו אצלו זקוק לבער אינו אלא משום שלא יבא לאוכלו ייחד לו בית היינו בית מיוחד דלא כפירש"י וזהו כמו מחיצה עשרה, אף דלר"פ קאי הא דאמר בברייתא שנאמר לא ימצא ארישא, י"ל דהוא אסמכתא, וכן משמע מלשון זקוק לבער דאינו משום בל יראה, ומה דאמר לבער היינו הוצאה מן הבית וכן כתב המאירי עי"ש.

הלכה ה

ישראל שהרהין חמצו אצל עכו"ם אם אמר לו אם לא הבאתי לך מעות מכאן ועד יום פלוני קנה חמץ זה מעכשיו הרי זה ברשות העכו"ם.

ובמ"מ ורבינו לא כתב סוף המשנה ישראל שהלוה את העכו"ם על חמצו אחר הפסח אסור בהנאה, והטעם לפי שנראה שהוא פוסק כסתם מתניתין דישראל מעכו"ם קונה משכון. נ. ב. וכן הביא דברי המ"מ בב"י סימן תמ"א ומ"מ בשו"ע פסק כהרא"ש, ולא הזכיר דעת הרמב"ם ולא העירו ע"ז כל המפרשים.

הלכה ח

תערובת חמץ עוברין עליה משום בל יראה ובל ימצא, כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי שעושין אותו מן הקמח.

וכותח הבבלי, עיין במ"מ ובכ"מ אי בעי גם לענין בל יראה ובל ימצא בכא"פ, ועיין מש"כ בפ"ה מאיסורי מזבח הלכה א' דבכותח הבבלי יש שני ענינים חדא דיש בו תערובת חמץ היינו תערובת לח בלח ע"י שחלק מהחמץ נימוח בתוך הכותח ונתן טעם חמץ בהשאר, וע"ז דריש מקרא דכל מחמצת דחיוב מלקות בתערובת חמץ דבל"ז לא היינו יודעים דתערובת חמץ אסור אף דדעת הרמב"ם בפ"ה הלכה ו' דבעי כזית מעיקר החמץ בכא"פ מ"מ בעי קרא משום דחמץ אחר שנתערב באינו חמץ אין בו אותו חומץ שהיה בו מתחילה דע"י התערובת נחלש חימוצו, כמ"ש בסה"מ ל"ת קצ"ח ועוד איכא בהכותח גם פתיתי פת ממש שנשארו ולא נימוחו. ומבואר הא דפריך בפסחים אי כזית בכא"פ דאורייתא מ"ט פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי כיון דלפ"מ שנתבאר עיקר הריבוי דכל מחמצת הוא דאף שחמץ כזה אינו חמץ גמור אחר שנחלש ע"י התערובת מ"מ חייבין עליה מלקות וא"כ מה מהני מה דחייב בכא"פ בשאר איסורים הא כאן הוי חידוש מיוחד לא רק בכמות החמץ אלא גם באיכות חימוצו וא"כ לרבנן דלא דרשי כל מחמצת לרבות חמץ כזה שפיר דפטרי בתערובת חמץ אפילו אי איכא שיעור כזית

בכא"פ דזהו רק לענין צירוף האיסור אבל לא במה שנוגע בעיקר האיסור, ולפ"מ שבארנו דבכותח הבבלי חמץ בעין מעורבו אף דפליגי על ר"א בדין תערובת חמץ אבל בחמץ בעין הלא מודו דהא הוי חמץ גמור וא"כ ליחייב בכותח משום החמץ בעין, וע"ז משני דליכא כזית בכא"פ והוא דחמץ בעין ליכא כזית בכא"פ בדמישטר קא שטיר דאי קשריף ואכיל בטלה דעתו, וכ"ז לרבנן דלית ליה לאו בתערובת חמץ אבל לר"א שפיר חייב בכותח הבבלי דביחד עם התערובת חמץ שנמוח בתוך הכותח יש כזית בכא"פ. ועייש"ה מש"כ ליישב דעת הרמב"ם בפ"א ה"ו דפסק דבתערובת חמץ בעי שיאכל מעיקר החמץ בכא"פ ובכל מה שנתבאר שם.

פרק ו

הלכה ה

העושה עיסה מן החיטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה יוצא בה ידי חובתו, אין הרועים אוכלין ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה, מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח, אבל אין לשין אותה ביין או בשמן או חלב משום לחם עוני כמו שבארנו ואם לש ואכל לא יצא ידי חובתו, אין יוצאין לא בפת מורסן ולא בפת סובין אבל לש הוא את הקמח בסובין שלו ובמורסנו ועושהו פת ויוצא בה ידי חובתו, וכן פת סולת נקייה ביותר הרי זו מותרת ויוצא בה ידי חובתו בפסח ואין אומרין בה אין זה לחם עוני.

השגת הראב"ד העושה עיסה מן החטים וכו', נ"ל והוא שיש בה דגן כזית בכדי א"פ ויאכלנו עכ"ל.

עוד כתב הראב"ד מצה שלשה במי וכו', אע"ג דתניא בתוספתא יוצאין במצה מתובלת בין שתבלה בקדרה בין שתבלה באילפס ההיא שתבלה משנאפית עכ"ל.

מקור לדברי הרמב"ם הביא המ"מ ממתניתין במס' חלה דקתני העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, וכו', ובמה שכ' הראב"ד והוא שיש בה דגן בכדי אכילת פרס, הביא בשם הרמב"ן שאפילו אין בה כזית בכדי א"פ והטעם לפי שמדין גרירה הוא שהחטין גוררין האורז וזהו שהזכירו חטים ואורז בדוקא, וכן הוא בירושלמי וזהו דעת רבינו עכ"ל.

ונראה לבאר דברי הרמב"ם והראב"ד בהקדם קושית אדמו"ר גאון ישראל הגר"ח זצ"ל שהקשה דהלא הא דאין יוצאין במצה של אורז מבואר בפסחים דף ל"ה ע"א משום דאינן באין לידי חימוץ וכל שאין בו משום בל תאכל חמץ אין יוצאין בו ידי חובתו

א"כ הכא גבי חטים ואורז כיון דחזינן דהם נגררין לענין אכילת מצה שיוצאין גם באורז ומצטרף להחטין לכזית מצה מסתמא חייב עלייהו גם משום בל תאכל חמץ והרי בפ"א מהלכות חמץ כתב הרמב"ם דאין חייבין משום אכילת חמץ אלא כשהתערובות יש בהם כזית בכדי אכילת פרס ולא חילק בין אורז לשאר מינין וש"מ דליכא שום חילוק בין חטים ואורז לשאר תערובות וא"כ יקשה היאך יוצאין בהם ידי חובת מצה אפילו לסברת הירושלמי דהאורז נגרר אחר החטים כיון דעכ"פ לענין חמץ לא מהני הך סברא דגרירה והאורז אינו מחמיץ ובעינן דוקא כזית בכדי אכילת פרס לענין חיוב משום חמץ וא"כ גם לענין לצאת בו חובת מצה הוי לן למימר דבעי דוקא כזית בכדי אכילת פרס וכשיטת הראב"ד.

אכן יש לחקור אהא דאמרינן שם בפסחים דף ל"ה הני אין אורז ודוחן לא מנה"מ ארשב"ל וכו' אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו במצה יצא אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון אם הוא דין על העיסה בפרט דהיינו שאי אפשר לצאת בכזית מצה אם לא היה לו באפשר קודם אפיתו לבוא לידי חימוץ או דאפשר דהוא דרשת חז"ל רק למילף מאיזה מינים יוצאים במצה וילפינן שאין יוצאין אלא מחמשת המינים דאלה המינים לבדם יוצאים בהם ידי חובת מצה וקרויים לחם, דהא חזינן דילפינן גם גבי חלה דאין חייבין בחלה אלא מחמשת המינים וילפינן זה מג"ש לחם לחם ממצה, ואם הוא כדברינו דהילפותא מדברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו במצה הוא על המינים הוי שפיר דכיון דלא ידעינן מהו לחם ואפשר נימא דעושה עיסה מקטנית ושאר דברים הוי ג"כ לחם ולזה ילפינן מג"ש דמצה דכיון דבמצה אשכחינן דגלי לן קרא דבעינן מינים הראויים להחמיץ אמרינן דממילא אלה המינים לבד קרויים לחם ולא יותר, אבל אם נימא דאין זה ילפותא על המינים שנדע מאיזה מינים ראוי לעשות מצה אלא דהוא דין מיוחד דעיקר העיסה שנעשית ממנה מצה תהי' ראוי' להחמיץ א"כ מה שייך זה לחלה, אלא דמ"מ אין זה ראיה ואין להוכיח מזה דהא גז"ש הוא ולא מה מצינו וג"ש הוי כמו גזה"כ ואפשר דגם בחלה בעינן ראוי לבוא לידי חימוץ, והנה בדף ל"ה ע"ב אמרינן דאין יוצאין במצה של טבל משום דכתיב בל תאכל חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יוצאין בו ידי חובת מצה יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל, והנה כפי האופן הראשון דבעינן כל כזית וכזית שיהיה ראוי להחמיץ ושאינו יוצא בכזית מצה אם לא היה ראוי להחמיץ מקודם א"כ שפיר מובן הך דרשה דדין הא' דבעינן שיהא הכזית מצה ראוי מקודם להחמיץ ושגם

היה ראוי שיתחייבו עליו משום בל תאכל חמץ, אכן לאופן הב' דאין זה דרשא אלא על חמשת המינים דאין יוצאין ידי חובת מצה אלא מחמשת המינים אבל אם יהיה מציאות שיהיה מצה ממין דגן ומ"מ לא היתה ראויה להחמיץ שפיר יוצאין בה ידי חובת מצה דאין זה דין על כזית מצה בפרט אלא ילפותא על המינים שנדע איזה מינים ראויים למצה א"כ אמאי אינו יוצא במצה של טבל כיון דאפי' אם הכזית מצה לא היה ראוי להחמיץ כלל ג"כ לא איכפת לן ומחמשת המינים הא הוי, ולכן ע"כ עלינו לבאר לפי זה דהך דרשה דאין יוצאין במצה של טבל והך דרשה דאין יוצאין במצה של אורז ודוחן אינו חדא ושייכים זו בזו כמו שכתבנו למעלה דחד דינא הוא דבעינן שהמצה שהוא יוצא בה היתה ראויה להחמיץ מקודם אפיתה וגם היו חייבין עליו אם החמיצה משום בל תאכל חמץ אלא דשני דינים הם ולא שייכי חדא בחברתה והם דינים מיוחדים דהך דינא דבעינן שיהא ראוי להחמיץ זה לא הוי ילפותא אלא על מיני דגן דבעינן דוקא מחמשת מיני דגן ולא שארי מינים אבל אם יהיה מציאות דיעשה עיסה במיני דגן ולא תהיה ראויה להחמיץ שפיר יוצאין בה, והך דינא דאין יוצאין במצה של טבל הוא דרשה אחרינא והוא שיהיה אוכל של היתר באופן שאם היה חמץ היו חייבין עליו משום בל תאכל חמץ והוא דין על כזית מצה שיהי' באפשרי לחול עליו דין בל תאכל חמץ, אבל זה אינו דין דבעינן שיהיה ראוי מקודם להחמיץ דזה לא צריכנן ואין זה דין אלא על מיני דגן ואינו תנאי במיני דגן גופא שיהיה ראוי להחמיץ רק הוא דין בפ"ע דבעינן שאם היה חמץ שיהיה שייך בו דין חמץ וזה הדין הוי על כל כזית מצה, ובאמת יש להוכיח דהוא דין מיוחד ולא שייכא בדרשא הראשונה דאם נימא דחדא דרשא היא א"כ גם לגבי חלה העושה עיסה מטבל יהיה פטור מחלה, ואם יתקן אח"כ הטבל לאחר אפית החלה ואפי' אם שייך חיוב חלה אח"כ איך יהיה אם יפחות אח"כ משיעור חמשת רבעים קמח וא"כ יהיה פטור אח"כ מחלה כיון דילפינן בג"ש לחם לחם ממצה, וע"כ דזה פשוט דדין ילפותא דילפינן ממצה לחלה אינו אלא על דרשא ראשונה דבעינן מין ראוי לבוא לידי חימוץ אבל לא על דין דאין יוצאין במצה של טבל וא"כ אינם תלויים הדרשות זה בזה ועל כרחנו נאמר דאף דהם מפסוק אחד מ"מ הם שני דרשות מיוחדות וכל דרשה הוא כפי שנראה לחז"ל למידרש מהקרא ולכן אף דילפינן תרווייהו מפסוק א' בל תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות מ"מ הם שני דינים מיוחדים דחדא דרשה הוא דבעינן שיהיה מין ראוי בפועל להחמיץ ומזה ילפינן גם לחלה וכן לחדש וכן לענין לקצור לפני העומר כדאיתא בפ"ק דחלה, ומצינו למימר בפשיטות דאינו אלא הלכה מאיזה מינים, ועוד ילפינן מזה דאינו יוצא ידי מצה אלא אם הוא אוכל של היתר שראוי להיות בזה

איסור חמץ אם היה חמץ וזהו דין מיוחד במצה ולא שייכא לשאר דינים כלל.

והנה הרמב"ם בהלכה הנ"ל כתב מצה שנילושה במי פירות אדם יוצא בה ידי חובת מצה וכתב ע"ז המ"מ דיש מי שכתב שאינו יוצא במצה שנילושה במי פירות בלבד אלא אם תערובות מים לפי שמי פירות אינן מחמיצין וכל שאינו מחמיץ אין יוצאין בו ידי חובת מצה, ולכאורה מדסבר הרמב"ם דיוצאין במצה הנילושה במי פירות בלבד ולא ממעטין אותה מדין דבעינן באין לידי חימוץ מוכח דסובר רבינו דהא דילפינן מלא תאכל חמץ דברים הבאין לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובת מצה לא הוי הילפותא על העיסה שתהא ראויה להחמיץ דא"כ למה פסק דיוצאין במצה הנילושה במי פירות הא אינה ראוי' להחמיץ אלא הילפותא לא הוי רק על המינים דאין יוצא ידי חובת מצה אלא מחמשת המינין למעוטי אורז ודוחן דאינן ממין הראוי לבוא לידי חימוץ, אבל אם הוא רק מחמשת המינים לא איכפת לן אם העיסה אינה יכולה להחמיץ, והנה פליגי הרמב"ם והיש מי שאומר המובא במ"מ דהרמב"ם סבר דהילפותא הוי רק על המינים דיהיה ראויים להחמיץ ועל העיסה לא איכפת לן אם ראויה להחמיץ או לאו ויש מי שאומר סבר דבעינן שהעיסה בעצמה תהא ג"כ ראויה להחמיץ ולכן בעיסה הנילושה במי פירות בלבד כיון דאינה יכולה להחמיץ אין יוצאין בה ידי חובת מצה.

אמנם באמת קשה סברת הי"א דאמאי אין יוצאין במצה שנילושה במי פירות בלבד משום דאינה ראויה לבוא לידי חימוץ ומאי איכפת לן שנילושה במי פירות הא היתה ראויה להחמיץ ע"י שנטיל בה ג"כ מעט מים ומה לנו כשנאפית בלא מים הא אנן לא בעינן רק שתהיה ראויה לבוא לידי חימוץ קודם אפיתה דלאחר אפיתה לעולם אינה באה לידי חימוץ וקודם אפיתה היתה ראויה להחמיץ ע"י מים, וצריך לומר די"א סברי דדין הוא דצריכנן דהמצה כמו שהיא תהא ראויה לבוא לידי חימוץ קודם שנאפית דהא דבעינן ראויה לבוא לידי חימוץ הוא דין על העיסה כמו שהיא שתהא ראויה לבוא לידי חימוץ מאליה אם נשהה אותה, ואף שזה דוחק קצת עכ"פ מוכרח לומר כן, וא"כ לפי"ז לא מוכרח מידי מש"כ דהרמב"ם סובר דהא דבעינן ראוי לבוא לידי חימוץ הוא דין על המינים שתהא מחמשת המינים ולא על העיסה מדסובר דעיסה שנילושה במי פירות יוצאין בה ידי חובת מצה דנוכל לומר דבאמת הוי דין על העיסה שתהא ראויה להתחמץ והא דיוצאין במצה שנילושה במי פירות הוא משום דהא ראויה להחמיץ העיסה גופא ע"י מים ולא ס"ל סברת הי"א דבעינן שתהא ראויה להחמיץ מאליה כמו שהיא דהא אפילו חימוץ ע"י דבר אחר ג"כ מיקרי חימוץ וגם באורז ודוחן אם היו ראויים להחמיץ ע"י דבר אחר ודאי היו יוצאין בהם ידי מצה אלא דא"י להחמיץ בשום אופן ולכן שפיר

יוצאין בעיסה שנילושה במי פירות משום דהיתה ראויה לבוא לידי חימוץ ע"י מים ואין לנו ראיה דהא דבעינן ראוי לבוא לידי חימוץ הוא דין על המינים ולא על העיסה כש"כ.

והנה הרמב"ם בפ"ה מה' חמץ ומצה הלכה ב' כתב דעיסה הנילושה במי פירות אין חייבין על חימוצה ומותר באכילה וא"כ צ"ל דמי פירות עם מים ע"כ לא הוי אלא חמץ נוקשה כמו שהוכיחו בתוס' דף ל"ה מההיא דר"ל דעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, וכ"כ המ"מ במקומו עיי"ש בתוס' ורש"י ור"ן, והנה הרמב"ם משמע דסובר דחמץ נוקשה לא הוי רק מדרבנן דכשהביא הך משנה דואלו עוברין בפ"ב מהל' חמץ ומצה לא הזכיר רק חמץ ע"י תערובות דלוקין עליו ולא הזכיר שם הנך דחמץ נוקשה וכ"כ הלח"מ בפ"א מהל' חו"מ ה"ו, א"כ עיסה הנילושה במי פירות אינה יכולה לבוא לידי חימוץ דהא אף אם תתחמץ לא תהיה אלא חמץ נוקשה, וא"כ מוכח מש"כ דהרמב"ם סובר דהא דדרשינן מלא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דבר שאינו יכול לבוא לידי חימוץ אינו יוצא בו ידי חובת מצה הוא רק דין דבעינן דהמינים יהיה ראויים לבוא לידי חימוץ והיינו מהנך ה' המינים אבל לא דהעיסה תהא ראויה לבוא לידי חימוץ דאל"כ אמאי פסק דיוצאין במצה שנילושה במי פירות הא אינה ראויה לבוא לידי חימוץ לעולם דאף אם יטילו בה מים הא גם אז לא תהיה רק חמץ נוקשה דהוי רק דרבנן (ולפום רהיטא נראה דאפילו אם חמץ נוקשה הוי דאורייתא מ"מ עיסה הנילושה במי פירות הוי אינו ראוי לבוא לידי חימוץ דהא האי קרא דלא תאכל עליו חמץ מיירי בחמץ גמור וחמץ נוקשה אם הוי דאורייתא ילפינן לה מכל מחמצת לא תאכלו ואינו חייב על חמץ נוקשה אלא מלקות) עכ"פ עיסה הנילושה במי פירות הוי אינה ראויה לבוא לידי חימוץ וא"כ מוכח כדברינו דהרמב"ם סובר דהילפותא לא הוי רק על המינים וכנ"ל, ובמש"כ נראה דפליגי הרמב"ם והי"א כש"נ.

אמנם עדיין קשה מאד על המ"מ דהביא דברי היש מי שכתב דעיסה הנילושה במי פירות אינו יוצא בה אם לא בתערובות מים וכתב ע"ז ודבר נכון הוא וקשה ואמאי יוצאין בעיסה שנילושה במי פירות בתערובות מים והלא בפ"ה מה' חו"מ הסכים לדברי הרמב"ם דעיסה הנילושה במי פירות אינו חייב על חימוצה ומותרת באכילה וא"כ מוכח דמי פירות עם תערובות מים לא הוי רק חמץ נוקשה כנ"ל ולכאורה משמע בהמ"מ דסבר כדעת הרמב"ם דחמץ נוקשה דרבנן הוא, ואף אם הוי דאורייתא עדיין יקשה כש"כ דחמץ נוקשה לא נפקא אלא מכל מחמצת ולא משום בל תאכל חמץ, וא"כ אמאי יוצאין בעיסה הנילושה במי פירות בתערובות מים הא אינה ראויה לידי חימוץ גמור דלא הוי רק חמץ נוקשה ובלח"מ הביא שהק' על היש מי שכתב דאמאי ממעטינן בפסחים דף

ל"ו עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש דאינו יוצא בה משום דכתיב לחם עוני הא מפקינן לה מהקישא דלא תאכל עליו חמץ עיי"ש שתירץ דאירי בלשה במים ובמי פירות, אבל לפי דברינו הא גם ע"י מים לא תהא רק חמץ נוקשה כנ"ל וא"כ הדרא קושיתו ומאי איצטריך למעוטי מלחם עוני.

והנה אח"כ מצאתי כי מש"כ דהילפותא מלא תאכל עליו חמץ ז' ימים תאכל מצות אפשר דלא קאי רק על המינין שיהיה מחמשת המינין איתא להדיא כן במהר"ם חלאוה שכתב על מצה שנילושה במי פירות דמאי איריא משום מצה עשירה תיפוק לן דדברים שאין באין לידי חימוץ אין אדם יוצא ידי חובתו בהן בפסח, ואפילו תימא דדברים לאו דוקא אלא מינין אכתי לא סגי דתיפוק לן דצריך שמירה לשם מצה והכא לא צריך ולעכב נמי אמרינן הכי דגרסי בירושלמי יכול יוצא אדם ידי חובתו ברבוכה ת"ל ושמרתם את המצות מצה שצריכה שימור יצתה זו שאינה צריכה שימור עכ"ל הרי מבואר להדיא כדברינו, ועל כן נראה דמה שכתב המ"מ בשם מי שכתב דעיסה הנילושה במי פירות אינו יוצא בה משום דאינו מחמיץ וכל שאינה ראויה לבוא לידי חימוץ אין אדם יוצא בו י"ח אין כונתו משום דבעינן ראויה לבוא לידי חימוץ כמו שמפרש הלח"מ, אלא כונתו משום דבעינן מצה שצריכה שימור כדילפינן מקרא ושמרתם את המצות וכדאיתא בירושלמי הנ"ל וזו הא אינה צריכה שימור וניחא עתה מה שהקשינו בראש דברינו דאמאי אינו יוצא בעיסה הנילושה במי פירות בלבד הא ראויה להתחמץ ע"י מים דודאי משום הך דינא דבעינן ראויה לבוא לידי חימוץ ודאי היו יוצאין בה גם היכי דנילושה במי פירות דהא ראויה להתחמץ ע"י מים אלא דאנן בעינן מצה שצריכה שימור שלא תתחמץ כדאיתא בירושלמי וזו שנילושה במי פירות אין צריכה שימור דהא אינה מחמצת והרמב"ם יסבור דזהו גופא חשיב צריכה שימור מה שצריכה שימור שלא יפלו בה מים ולא דמי לרבוכה דממעטינן בירושלמי מושמרתם את המצות דהתם כיון שעלתה במים רותחין שוב אינה מחמצת בשום אופן ואינה צריכה שימור והשתא א"ש מה שהקשינו דאמאי יוצאין בעיסה שנילושה במי פירות ותערובות מים והא לא הוי רק חמץ נוקשה, דהנה יש לחקור הא דחמץ נוקשה אינו רק מדרבנן אם זהו רק לענין אם הוא חמץ או לא בזה אמרינן מדרבנן הוא חמץ ולא מדאורייתא אבל לענין מצה ודאי לא הוי מצה מדאורייתא או דלמצה נמי אינו פסולה אלא מדרבנן, ובאמת היא בעיא מפורשה בחולין דף כ"ג אי נוקשה הוי ברי' לא חמץ ולא מצה או דהוי ספיקא ועלתה בתיקו, והנה בעיא זו לא הוזכרה ברמב"ם, וי"ל דנפשוט בעיא זו מסוגיא ערוכה במנחות דמוכח מסתמא דהש"ס דקיי"ל דנוקשה לא הוי מצה מדאורייתא דאיתא במנחות דף נ"ג

מנין לכל המנחות שבאות מצה וקאמר בגמ' לא תאפה חמץ מתקיף לה ר"ח ואימא ל"ת חמץ אלא שיאור שיאור דמאן וכו' אלא דר"י דלר"י דהיינו חמץ נוקשה משום דלא הוי חמץ והשתא דילפינן דבעינן מצה פסול חמץ נוקשה וא"כ ע"כ מוכח מכאן דהא דחמץ נוקשה לא הוי רק דרבנן הוא לענין חמץ גרידא אבל מצה לא הוי מדאורייתא דהא קאמר מלא תאפה חמץ לא נוכל למילף דנוקשה פסול ומהא דכתיב בקרא מצה מקשה דאימא דאינו אלא לכתחילה ולא לעכב וע"ז מביא ראי' דשנה עליו הכתוב לעכב וכיון דכתיב בקרא לעכובא דבעינן דוקא מצה כבר ידעינן בודאי דנוקשה פסול אלמא דנוקשה לא הוי מצה מדאורייתא ורק לענין חמץ הוא דרבנן, ואם היינו אומרים דעיסה הנילושה במי פירות אינו יוצא בה משום דאינו ראויה לבוא לידי חימוץ ודאי היה קשה א"כ אמאי כשר בתערובות מים והא לא הוי רק חמץ נוקשה ואנן הא ילפינן מלא תאכל עליו חמץ דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ ובודאי דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ גמור מדאורייתא, אכן השתא במה שביארנו דכונתם הוא משום דאינה צריכה שימור לשם מצה א"כ בתערובות מים נמי צריכה שימור לשם מצה דאף דאינה צריכה שימור משום דין חמץ דאף אם תתחמץ לא תהא רק חמץ דרבנן אבל מצה ודאי לא תהיה מדאורייתא ושפיר צריכה שימור שתהיה מצה והוי בדין ושמרתם את המצות ושפיר יוצאין בה, (והלח"מ הבין דברי המי שכתב כפשוטן משום דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ מדרשה דלא תאכל עליו חמץ ולכן תירץ ע"ז כנ"ל דכיון דהמים גורמים לה שלא תחמיץ מיקרי ראוי לבוא לידי חימוץ ואין בזה משום הדרשה דלא תאכל עליו חמץ, אבל לפי"ד אינו כן דכונת הי"א הוא כדברי המהר"ם חלאוה משום דבעינן מצה הצריכה שימור) ומדויק היטב לשון הי"א וז"ל המ"מ אמנם ראיתי מי שכתב שא"י במצה הנילושה במי פירות בלבד אלא עם תערובות מים לפי שאנו צריכין שימור מחמץ וכל שאינו מחמיץ א"י בו ידי מצה עכ"ל, אשר לפי הבנת הלח"מ אינו מדוקדק הלשון לפי שאינו צריכין שימור מחמץ ולפמש"כ מדויק שפיר.

היוצא לנו דהא דס"ל להי"א והמ"מ דעיסה הנילושה במי פירות בלבד אינו יוצא בה משום דבעינן מצה הצריכה שימור לשם מצה וזו כיון שאינה מחמצת א"צ שימור ובתערובות מים להכי יוצאין בה משום דצריכה שימור לשם מצה שלא יהיה חמץ נוקשה דלא הוי מצה מדאורייתא כנ"ל אבל משום הא דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ לא תיפסול עיסה הנילושה במי פירות לבד דהי"א והמ"מ ג"כ סברי כמש"כ דהך דרשה דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ אינו רק על המינים ולא דין על העיסה ולהכי שפיר סברי דתערובות מים יוצאין בה אף דלא הוי רק חמץ נוקשה ולא מיקרי באין לידי חימוץ

דבאמת לא איכפת לן אם העיסה אינה ראויה לבוא לידי חימוץ כיון דהילפותא לא קאי רק דבעינן מצה מחמשת המינים ואתי נמי שפיר מה דממעטינן עיסה הנילושה ביין ושמן ודבש משום דכתיב לחם עוני וקשה תיפוק לן מלא תאכל חמץ דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ וע"כ כנ"ל דלא איכפת לן אם אינה ראויה לבוא לידי חימוץ, וזה אין להקשות לפי מאי דילפינן דבעינן מצה הצריכה שימור מקרא דושמרתם את המצות א"כ אמאי איצטריך למעט אורז ודוחן משום דאינן באים לידי חימוץ וילפינן לה מלא תאכל חמץ דבעינן באין לידי חימוץ תיפוק לן דבעינן צריכה שימור וכיון שאינן מחמיצין א"צ שימור דז"א משום דהילפותא דושמרתם את המצות אינו רק דבעינן שהמצה שיוצא בה תתקיים בה מצות שימור אלא דאמרינן דהוי נמי לעכב, וא"כ אם עשו מצה מחטין ודוחן אף דעל הדוחן לא בעינן שימור דהא אינו מחמיץ מ"מ החטין צריכין שימור וא"כ אם עשו משניהם מצה הלא היה בדין דיוצא בה דהא המצה היתה צריכה שימור על החטין אבל השתא דילפינן מלא תאכל חמץ דאינו יוצא במצה אלא א"כ הוא מדברים הבאים לידי חימוץ ודברים שאינם ראוין לבוא לידי חימוץ פסולין למצה משום שאינם ממינים הראויים למצה וא"כ אם עשו מצה מחטין ודוחן ודאי אינו יוצא בה דהא הדוחן אינו ראוי להחמיץ ופסול למצה.

ועתה נראה דהרמב"ם והראב"ד פליגי במש"כ אם הא דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ הוא דין על העיסה דצריכנן דתהא ראויה להחמיץ ואם לאו א"י בה או דין הוא רק על המינים דצריכנן חמשת המינים למעוטי אורז ודוחן אשר זה הוא גם ספיקו של המהר"ם חלאוה, דהנה הרמב"ם בפ"ה מה' חמץ ומצה פסק דעיסה שנילושה במי פירות מותרת באכילה דמי פירות אין מחמיצין וא"כ מי פירות עם תערובות מים לא הוי רק חמץ נוקשה וכנ"ל ולפי"ז מוכח מהך ברייתא דממעטינן עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש משום דכתיב לחם עוני דהדרשה דלא תאכל עליו חמץ לא קאי רק דבעינן מחמשת המינים דאם דהדרשה הוא דין על העיסה א"כ אמאי איצטריך קרא דלחם עוני למעוטי עיסה שנילושה במי פירות תיפוק ליה דהוי אינה ראויה לבוא לידי חימוץ דמי פירות אין מחמיצין ואף שהיא ראויה להחמיץ ע"י שיטילו בה מים או דהברייתא מיירי בתערובות מים מ"מ הא לא הוי רק חמץ נוקשה דהוי דרבנן לדעת הרמב"ם - ואפילו אי הוי דאורייתא ג"כ אפשר דלא מהני כנ"ל - וא"כ הוי אינה ראויה לבוא לידי חימוץ ואמאי איצטריך קרא דלחם עוני וע"כ מוכח מזה דהילפותא דל"ת חמץ אינו רק על המינים וא"כ שפיר כתב הרמב"ם העושה עיסה מן החיטין ומן האורז אם יש בזה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו והשמיט הך דינא דכזית בכדי אכילת פרס וכמו שכתב המ"מ בשם הרמב"ן

דמדין גרירה הוא שהחטין גוררין את האורז דהך דינא דגרירה ע"כ צ"ל דאינו מועיל רק לענין שיבטל ממנו דין אורז שפסול למצה ונחשב לחטין לפי שנגרר אחר החטין אבל זה ודאי דהאורז אינו מחמיץ דהא אינו ממין המחמיצין ולהכי פסק הרמב"ם גבי תערובות חמץ לחייב כרת אם עשה עיסה מן החטין ומן האורז דבעי כזית בכדי אכילת פרס דהאורז הא אינו מחמיץ וכל משהו אורז אף דנגרר אחר החטין ובטל ממנו פסולה מה שאינו מחמשת המינים ונחשב כחטין וכיון דהוי מחמשת המינין לא איכפת לן תו אם אינו מחמיץ דהילפותא לא קאי רק דבעינן מהנך מינים המחמיצים וקיי"ל דחמשת המינים מחמיצים ואם אירע באופן דאינו מחמיץ מה בכך כיון דהוי מחמשת המינים, אבל לענין חמץ בודאי אורז אינו מחמיץ ובעינן כזית בכדי אכילת פרס.

ולפי מה שבארנו לעיל דהמ"מ סבר נמי כהרמב"ם דהילפותא לא הוי רק על המינים, ובעיסה שנילושה במי פירות בלבד דאינו יוצא בה י"ח הוא מטעם דבעי שימור מחמץ ולפינן לה מושמרתם את המצות, לדעתו ג"כ שפיר יוצאין במצה מחטין ואורז אף בלא כזית בכדי אכילת פרס, אבל הראב"ד לטעמו סבר דהילפותא הוא דין על העיסה דבעינן שהעיסה תהא ראויה להחמיץ דהא איהו ס"ל בפ"ה הל' ב' דמי פירות נהי דאין עושין חמץ גמור אבל חמץ נוקשה מיהא הוי לאסור עיי"ש וא"כ מצי למימר דמי פירות עם תערובות מים הוי חמץ גמור ולפי"ז ליכא שום הוכחה ממה דדרשינן בעיסה שנילושה במי פירות דאינו יוצא בה משום דכתיב לחם עוני ולא ממעטינן לה מלא תאכל עליו חמץ דהילפותא קאי על המינים דאיכא למימר שפיר דהילפותא קאי על העיסה ובאמת בעינן דתהא ראויה להחמיץ והא דאיצטריך הך מיעוטא דלחם עוני משום דמצה הנילושה במי פירות ג"כ ראויה לבוא לידי חימוץ ע"י תערובות של מים דהוי חמץ גמור וכיון דהילפותא הוא דין על העיסה א"כ מצה שנעשית מחטין ואורז הרי האורז אינו בא לידי חימוץ וא"י לצאת בו אלא כמו שכתב והוא שיש בה דגן כזית בכדי אכילת פרס.

ואולי יש לומר לפימש"כ הכ"מ בפ"א מה' חו"מ הל' ו' במחלוקת הרמב"ם והראב"ד שם בחמץ ע"י תערובות וכתב שם הכ"מ דהרמב"ם והראב"ד פליגי גם בכזית בכדי אכילת פרס דהרמב"ם פסק כר"א וגם על כזית בכא"פ אינו חייב אלא מלקות משום כל מחמצת לא תאכלו דלא תאכל חמץ מיירי בחמץ בעין והראב"ד פסק כרבנן דעל כזית בכא"פ חייב כרת מל"ת חמץ א"כ לפי משכ"ל דאף אם חמץ נוקשה הוי דאורייתא מ"מ לא מיקרי ראויה לבוא לידי חימוץ כיון דנפקא לן חמץ נוקשה מכל מחמצת והא דבעינן ראויה לבוא לידי חימוץ נפקא לן מל"ת חמץ דאיירי בחמץ גמור וא"כ בעיסה מחטין ואורז אף החטין ג"כ לא הוי ראויין לבוא לידי חימוץ דהא אף אם נתחמצו לא יהיה רק

חמץ ע"י תערובות דילפינן לה מכל מחמצת לדעת הרמב"ם ולא מל"ת חמץ ואינו חייב כרת, וא"כ מוכח לפי דעתו ממתני' דחלה דהעושה עיסה מן החטין ומן האורז דיוצא בה י"ח בפסח דהילפותא דלא תאכל חמץ לא קאי רק דבעינן חמשת המינים דאל"ה גם בכזית בכדי אכילת פרס לא א"ש דהחטים גופייהו לא הויין ראויין לבוא לידי חימוץ דאם אף יתחמצו לא הוי בכלל ל"ת חמץ וכיון דמוכח דהילפותא לא קאי רק על המינים א"כ מהני אף בדליכא כזית בכא"פ, אולם הראב"ד לטעמו דפסק דחמץ ע"י תערובות בכזית בכא"פ חייב עליה מבל תאכל חמץ א"כ לדידיה לא מוכח מידי דהילפותא קאי על המינים ושפיר קאי על העיסה ומ"מ יוצאין במצה מחטין ואורז דהא מירי בכזית בכדי אכילת פרס ובכה"ג חייבין לשיטתו משום ב"ת חמץ ולכן פסק לשיטתו גם במצה דבעינן כזית בכא"פ.